

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

Українська Центральна Рада 1917–1918 рр. у шкільних підручниках з історії

Студента 2 курсу, групи СОІ(з)-2М
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»
Атаманюка Сергія Михайловича

Керівник:
кандидат історичних наук, ст. викладач
Паска Богдан Валерійович

Рецензент:
кандидат історичних наук, доцент
Галицька-Дідух Тамара В'ячеславівна

м. Івано-Франківськ – 2023 р.

Анотація

Атаманюк С.М. Українська Центральна Рада 1917–1918 рр. у шкільних підручниках з історії. Івано-Франківськ, 2023. 104 с.

Магістерська робота присвячена дослідженню висвітлення теми "Українська Центральна Рада" в шкільних підручниках з історії України. Аналізується період з 1992 до 2022 років, тобто час видання досліджуваних в роботі шкільних підручників з історії, у яких представлена тема "Українська Центральна Рада". Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (127 найменувань). Загалом у роботі 94 сторінки, з них основного тексту – 70. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що Українська Центральна Рада відіграла важливу роль у становленні української державності. Вивчення цієї теми в шкільних підручниках з історії України допомагає формувати історичну свідомість та національну ідентичність учнів. Особливо актуальним є дослідження цієї теми в сучасних умовах, коли Україна переживає період політичних перетворень і боротьби за незалежність. У цей час важливо, щоб учні мали правильне розуміння історичного досвіду України, зокрема, ролі Української Центральної Ради в становленні української державності. Дослідження теми "Українська Центральна Рада" в шкільних підручниках з історії України є важливим кроком у формуванні якісної історичної освіти в Україні. Воно допоможе забезпечити всебічне та об'єктивне висвітлення цієї важливої події в історії України. Мета роботи полягає в аналізі способу, яким події початку Української революції років та діяльність Української Центральної Ради відображаються в шкільних підручниках з історії України.

У ході дослідження автор прийшов до наступних висновків. У підручниках з історії України тема "Українська Центральна Рада" висвітлюється всебічно та об'єктивно. Автори підручників враховують сучасні історичні дослідження та намагаються надати учням всебічну та об'єктивну інформацію про цю важливу подію в історії України. Однак в окремих підручниках з історії України наявні

деякі недоліки. Зокрема, автори підручників могли б більш детально висвітлити важливі аспекти діяльності Української Центральної Ради, такі як її роль у розвитку української культури та освіти. Крім того, автори підручників могли б більш чітко проаналізувати причини та наслідки припинення існування Української Центральної Ради. Загалом робота є комплексним дослідженням, яке дає загальне уявлення про те, як тема "Українська Центральна Рада" висвітлюється в шкільних підручниках з історії України.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Українська революція 1917–1921 рр., підручники з історії України, історична освіта, політичні трансформації, політика національної пам'яті.

ЗМІСТ

ВСТУП	1
РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.	5
1.1 Значення Української Центральної Ради в історії України.	5
1.2 Викладання теми Української Центральної Ради: сучасні підходи та методи.	16
РОЗДІЛ 2. ПРЕДСТАВЛЕННЯ РОЗДІЛУ «ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ» В ПІДРУЧНИКАХ 10 КЛАСУ (НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДО 2018 Р.)	27
2.1. Аналіз підручників з історії, які використовувалися до 2018 року.	27
2.2 Вивчення теми Української Центральної Ради у контексті підготовки до Зовнішнього незалежного оцінювання.....	43
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ 10 КЛАСУ (ЗА ПРОГРАМОЮ З 2018 Р.)	49
3.1 Українська Центральна Рада в підручниках історії України (Навчальна програма з 2018 р.).....	49
3.2. Вплив політики національної пам'яті доби незалежності на тексти шкільних підручників.....	57
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	83

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ЗНО – Зовнішнє незалежне оцінювання

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

КМУ – Кабінет Міністрів України

НАНУ – Національна академія наук України

НМТ – Національний мультипредметний тест

ТУП – Товариство українських поступовців

УІНП – Український інститут національної пам'яті

УНР – Українська Народна Республіка

УЦР – Українська Центральна Рада

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україна переживає значний період політичних перетворень, що може бути складним для зрозуміння звичайними громадянами. Ефективність сучасних політичних процесів у нашій країні в багатому відношенні залежить від того, наскільки суспільна історична свідомість розвинена. У формуванні цієї свідомості значущу роль відіграє освіта в школах і навчальна література, яка визначається шкільними програмами і реалізується через підручники. Тому аналіз змін у підходах до історичних явищ, особливо важливих, наприклад, у формуванні моделей української державності у шкільних підручниках, є важливим для розуміння того, як учні сприймають історичні і сучасні політичні процеси.

На сучасний момент не існує одного єдиного шкільного підручника з історії, який би визначав загальний напрямок історичної освіти. Існують різні автори та видання підручників, кожен з яких пропонує власні підходи до викладання історії та інтерпретації подій. Це робить освітній процес більш різноманітним, але також ставить викладачів та учнів перед вибором найбільш підходящих джерел для отримання інформації та розуміння історії.

Здійснюючи реформу у сфері освіти від 2010-х років, спрямовану на плюралізм та демократизацію навчальних програм, створюється кілька підручників від різних авторів, які загалом відображають певні історичні події, але мають відмінне методичне наповнення та розставлення акцентів. Додатково, з впровадженням реформи "Нова українська школа" (Далі – НУШ) для 5 класу, крім вибору підручника, вчителі повинні вибрати модельну навчальну програму, що передбачає самостійне визначення вектору історичної освіти для кожного класу. Аналіз підручників з історії допомагає краще розуміти цілі та завдання української історичної освіти та її зміни відповідно до часових контекстів.

Особливо важливим є включення в шкільні підручники тем, які і далі залишаються предметом наукової дискусії і не мають чіткого консенсусу в історичній області. Це призводить до того, що немає єдиного історичного

нарративу в національній пам'яті та у вітчизняній науці щодо цих подій. З цієї причини кожен автор шкільного підручника пропонує своє тлумачення цих тем. Один із таких прикладів – тема «Українська центральна рада». Аналіз інформації, що відображає дану тему в шкільних підручниках, допомагає краще зрозуміти, наскільки ці підручники відповідають загальній політиці пам'яті в Україні, яка стосується цих подій. Крім того, цей аналіз дає можливість оцінити, чи враховуються в підручниках потреби суспільства та вимоги для підготовки учнів до Зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) чи Національного мультипредметного тесту (НМТ).

Об'єктом роботи є сучасні шкільні підручники з історії України як засоби формування знань, вмій і компетентностей учнів.

Предмет дослідження – відображення діяльності Української Центральної Ради у шкільних підручниках періоду незалежної України.

Мета і завдання дослідження. Мета цього дослідження полягає в аналізі способу, яким події початку Української революції та діяльність Української Центральної Ради відображаються в шкільних підручниках з історії України. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**:

- Проаналізувати стан вивчення проблеми
- Простежити актуальні питання викладання теми «Українська центральна рада».
- Дослідити висвітлення подій діяльності Української Центральної Ради в курсі історії для 5 класу.
- Проаналізувати особливості висвітлення діяльності Української центральної ради в сучасних підручниках з історії України для 10 класу.

Хронологічні рамки дослідження. Дослідження охоплює період з 1992 до 2022 років, тобто час видання досліджуваних в роботі шкільних підручників з історії, у яких представлена тема «Українська Центральна Рада».

Стан вивчення проблеми. Вивчення подій Української революції 1917–1921 років та ролі Української Центральної Ради в історії України є предметом широкого обговорення серед педагогів, науковців, політиків, журналістів та

громадянського суспільства. Основною інституцією, яка активно впливає на формування історичної пам'яті та вмісту навчальних матеріалів щодо цих подій, є Інститут національної пам'яті України. Він розробляє методичні матеріали для вчителів, які можуть бути використані під час уроків історії в 10-му класі та для проведення виховної роботи.

Інститут національної пам'яті також ініціював створення збірника публікацій та виставки «100 років боротьби: Українська революція 1917–1921 років», на якій працювали видатні історики та дослідники, такі як Володимир В'ятрович, Ярослав Файзулін, Вікторія Яременко та інші.

Сучасні історики активно внесли свій внесок у розуміння та виклад цих подій в шкільних програмах. Важливими джерелами є праці авторів, таких як В. Верстюк, Р. Іванченко, О. Копиленко, В. Кульчицький, О. Реснт, О. Рубльов, В. Румянцев, О. Мироненко, П. Музиченко, В. Солдатенко, О. Тимощук, Я. Тинченко, Б. Тищик, В. Шевченко, О. Шевченко, Я. Яцків та інші.

Проблематика дослідження цих подій є предметом широкої дискусії і вимагає систематизації останніх досліджень для розробки ефективних методик викладання Української революції 1917–1921 років в шкільному навчальному процесі.

Методологічна основа дослідження. Для досягнення поставленої мети та виконання завдань у дослідженні використовувалися дві основні групи методів. На теоретичному рівні проводився аналіз наукової літератури з історії, психолого-педагогіки та методики, а також застосовувалися методи дослідження, такі як пошук та порівняльний аналіз. У той же час, на практичному рівні використовувалися спеціально-наукові методи, включаючи теоретичний аналіз, систематизацію та порівняння джерел, бібліографічний аналіз, аналіз передового педагогічного досвіду, а також розробку змісту та методологічної системи дослідження.

Наукова новизна полягає у формуванні нового погляду на стан забезпечення українських шкіл якісними підручниками. У роботі проаналізовано основні актуальні питання вивчення Української центральної ради в середній

школі. Також зроблено нову спробу осмислити представлення теми в програмі та підручниках з історії України, виявити переваги та недоліки окремих навчальних посібників.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали роботи можуть бути використані в якості аналітичної довідки для моніторингу якості шкільних підручників з історії. Крім того, окремі аспекти роботи можуть використовуватися практикуючими вчителями під час вибору підручників.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів та шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (127 позицій) та додатків (6 найменувань). Загальний обсяг роботи – 104 сторінки, із них основного тексту – 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.

1.1 Значення Української Центральної Ради в історії України.

Події Лютневої революції 1917 року та кінець царизму внесли значущі зміни, які суттєво вплинули на історію України. Цей період зазнавав перебудов, припинивши домінування Російської імперії, яка тривалий час утискала український народ, збуджуючи в ньому відчуття меншовартості. Лютнева революція стала каталізатором національного пробудження в Україні та сприяла утвердженню національної свідомості серед місцевого населення. Після довгих років втрати державності суспільство все більше розуміло критичність моменту та необхідність радикальних змін у суспільно-політичній сфері для відновлення національної незалежності. Це проявилось у зростаючому русі за відновлення незалежної держави, який спочатку мав культурний характер, а з часом перетворився у потужний революційний рух. Цей період став вирішальним для формування національної ідентичності України. Революційний процес був складним і суперечливим, відбувався в хаотичних або організованих формах, але він сприяв народженню ідеї національного визволення [61, с. 62].

Основний акцент політичних трансформацій був спрямований на підтримку інтересів українського народу, що спільно об'єднувало завдання національного визволення з глибокими соціальними змінами. Ці перетворення суттєво відрізнялись від попередніх етапів історії. Розуміння суті та мети українського національного руху ускладнювалося в умовах революційних подій, викликаних специфічними обставинами того часу.

Виникли декілька проблем, які впливали на формування і зміну ідеї державності в ідеологічних уявленнях того періоду. Ці проблеми включали відсутність досвіду у створенні держави, розділ етнічних територій між Великою Україною і Галичиною, а також руйнування духовної, національно-культурної та соціальної сфер на Наддніпрянській Україні.

На початку 1917 року Київ став центром організації та координації українського національного руху. Тут концентрувалася інтелігенція, яка визначала основу української політичної еліти. У їхній свідомості відбувалися зміни у політичних переконаннях, і народжувалися ідеї національної державності. Активність української інтелігенції у весняному 1917 році сприяла політизації та ідейному оформленню національно-визвольного руху. Також розпочався процес легалізації існуючих політичних партій та створення нових українських політичних груп, які активно включалися в організаційну роботу і піднімали питання про державність та об'єднаність України на передній план. Центральними ідеями були принципи автономії та федералізму, які українські політичні лідери та численні громадські та професійні організації активно поширювали серед населення.

З метою встановлення місцевої цивільної влади в Києві 1 березня 1917 року представники громадських організацій і політичних партій об'єдналися, утворивши Виконавчий Комітет, який включав 12 членів, п'ятеро з яких були представниками українців. Аналогічні комітети були створені у містах і селах України, де вони виконували функції місцевої влади на своєму рівні [80, с. 70].

17 березня 1917 року за ініціативою представників Товариства Українських Поступовців (ТУП) була створена Українська Центральна Рада. Ця організація фактично виступила як об'єднуючий ідеологічний орган, тимчасовий уряд України. Голова Ради, впливовий історик Михайло Грушевський, зафіксував: "Представники українців з усіх політичних партій і напрямків вирішили об'єднатися в одній політичній організації на період, поки існує спільна мета: широка національно-територіальна автономія в межах федеративної демократичної Російської республіки..." [68, с. 6]. Це свідчить про демократичний спосіб формування Української Центральної Ради, що складалася з представників різних політичних та громадських організацій. Такий підхід дав можливість зробити Центральну Раду вагомим політичним фактором та сприяти об'єднанню української нації.

Незважаючи на те, що діячі Центральної Ради не мали досвіду в адміністративній справі, вони зуміли трансформувати цей орган у ефективну українську управлінську структуру. Це дозволило не лише очолити Національну революцію, але й прикласти всі можливі зусилля для повернення українському народові права на вільний національний розвиток. У березні-квітні 1917 року, коли національно-визвольні ідеї в Україні розповсюджувалися, проводилися конференції найвпливовіших політичних структур, що входили до складу Центральної Ради, і вони визначали політичну та державну лінію. У квітні 1917 року конференція Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) висловила підтримку федеративної перебудови Росії як союзу національних територіальних одиниць, вимагала автономії для України і закликала до активної участі народу в цьому процесі. Українська радикально-демократична партія (УРДП) та партія українських есерів (УПСР) також долучилися до вимог щодо автономії та федералізації. Петро Христюк, видатний учасник революції, коментуючи позицію УПСР, підкреслював, що українські есери "чітко визнавали національний принцип суверенітету українського народу" [86, с. 26]. Їхня ідеальна концепція для України полягала в тому, щоб включити її етнографічні території в рівноправну федерацію з іншими націями, розглядаючи цю федерацію як демократичну республіку [53, с. 18].

Показана позиція свідчить про те, що українська гуманітарна інтелігенція, що мала лідерство в революційному русі, на початку свого існування в певній мірі була під впливом російської ідентичності та постійно враховувала зовнішні фактори. Підтримка федералізму, що стала головною доктриною на початку революційного періоду, стала основою політичної подвійності в українському політичному оточенні і призвела до наявності подвійної лояльності більшості революційних лідерів [75, с. 278].

З березня по жовтень 1917 року Українська Центральна Рада намагалася втілити ідею національно-територіальної автономії та закріпити юридичний статус для українських земель. Керівники Української революції помилялися, вважаючи Тимчасовий уряд Росії своїми союзниками, переоцінювали процеси

демократизації в Росії та можливість створення єдиного демократичного фронту та міжнаціональної єдності в соціалістичному русі.

Лідери Центральної Ради та більшість політичних партій, що були представлені в ній, опиралися на ідеї автономії та федералізму, що базувалися на теоретичних розвідках українських мислителів ліберально-народницького спрямування. Ці мислителі не відокремлювали свої погляди від загальноросійської демократії протягом тривалого періоду обмеженого контролю російської влади над українською інтелігенцією, коли самостійність українців розглядалася як державний злочин. Це призвело до акцентування уваги на соціально-економічних і культурних інтересах та наданню переваги автономному статусу України в складі федеративної Росії як найкращого способу гарантування демократичних та національно-політичних прав українського народу [64, с. 34].

Прихильники ідеї державно-політичної незалежності України склали менший відсоток у Центральній Раді, але їхні аргументи були виразними. Лідер Української партії соціалістів самостійників (УПСС) М. Міхновський переконував, що саме державна самостійність є ключовою для національного існування, а державна незалежність – національним ідеалом у відносинах міжнаціонального характеру. Однак керівництво Центральної Ради вірило, що підтримка, а не протистояння самостійницькій ідеології, краще відповідає інтересам українського народу. Їхнє переконання полягало в тому, що федеративна перебудова колишньої російської імперії, за словами М. Грушевського, є "найбільш досконалим способом поєднання державного союзу з інтересами вільного розвитку національного життя". Це, зокрема, визначалося як "конфедерація". Таким чином, українське громадянство вбачало новий устрій держави як неможливий без "федерації", а цей принцип не підлягав зміні [68, с. 47].

Федералізм, який активно пропагував М. Грушевський, передбачав можливість самостійного розвитку України. Його ідеал включав у себе "широку автономію" для краю зі значними правами в сфері внутрішнього управління, що

фактично створювало передумови для перетворення України в повноцінну державу. Цей підхід підтримував державну самостійність та забезпечував національно-політичні, економічні та культурні права українського народу, поєднуючи їх із федералізацією Росії. Лише в таких умовах культурні діячі України могли зайняти важливе місце в житті країни та взаємодіяти з європейським контекстом [68, с. 86]. Це означало, що країна мала отримати максимальну автономію у вирішенні своїх питань, навіть якщо залишалася складовою іншої держави і не мала повної незалежності. Сучасний історик Я. Грицак вбачає у 1917 році не лише питання перебудови колишньої російської держави, але і "проблему федералізації", яка стала ключовим питанням національної ідентичності росіян і українців, дозволяючи українцям визнати себе окремою нацією, а не лише частиною російської [65].

Михайло Грушевський не тільки не відкидав ідею самостійності України, але й висловлював конкретні погляди щодо правових основ Російської федеративної республіки. Згідно з його поглядами, Україна мала мати значну політичну автономію в рамках федерації. Його концепція передбачала децентралізацію, демократію, загальне та рівне виборче право для органів місцевого самоврядування, а також автономне представництво та законодавчі органи для України в межах федерації. Важливим аспектом було, щоб автономні краї в цій федерації не ставали просто провінціями, але мали повноправне членство з власним самоврядуванням, незалежним від центральної влади. Проте, якщо Росія залишалася б централізованою державою, можливі проблеми у відносинах з Україною, і це могло породити питання щодо незалежності України від Росії [68, с. 129–132].

Тимчасовий уряд Росії не підтримував ідею перетворення країни на демократичну федеративну державу з гарантованою національно-територіальною автономією для народів, включаючи Україну. Влада залишалася централізованою, і не зважаючи на вимоги Центральної Ради щодо автономії для України, представники Тимчасового уряду відкидали цю ідею, стверджуючи, що не розуміють чіткого значення, яке Центральна Рада приділяла автономії

України. Ця позиція свідчила про те, що зміна влади в Росії не вплинула на її традиційно шовіністичну політику щодо українського народу та його державності [67, с. 16].

У той час ідеї автономізму та федералізму були поширені не лише серед лідерів національного руху, але й отримували підтримку в різних верствах українського суспільства. Різні регіональні та місцеві органи влади, збори освітніх та політичних організацій, а також збори військових, робітників і селян проводили засідання у квітні та травні 1917 року, де ухвалювали рішення, закликаючи до створення автономії для України в рамках федеративного співробітництва з Росією. Питання федеративного устрою Росії та національно-територіальної автономії України отримало підтримку і було схвалено Всеукраїнським Національним конгресом, який відбувся з 19 по 21 квітня 1917 року в Києві з участю близько 900 делегатів із різних регіонів України, включаючи військові та флотські представництва. Ця підтримка надала Центральній Раді додатковий авторитет для створення автономної влади. Навіть Товариство ім. гетьмана П. Полуботка, створене групою самостійників під керівництвом М. Міхновського, визначило у своєму статуті, що однією з його цілей є об'єднання всіх вояків, лікарів та військових урядовців української національності під прапором Федеральної Росії – Автономної України [65].

Реакція громадськості на відмову Тимчасового уряду задовольнити автономні вимоги українського суспільства викликала сильне непокоєння. Відповідно до цього, Перший Всеукраїнський Селянський з'їзд, який зібрав 2200 делегатів у Києві з 10 по 16 червня 1917 року, висловив доручення Центральній Раді розробити статут автономії України та українізувати всі адміністративні та самоврядні установи. З'їзд закликав ці установи активно підтримувати впровадження автономного устрою. З цієї причини Центральна Рада була змушена прийняти більш рішучі заходи [69, с. 91].

23 червня 1917 року Центральна Рада висунула свій Перший Універсал, яким була оголошена автономія України, навіть не дочекавшись легітимізації цього кроку від загальноросійського уряду. Це позначило завершення першого етапу

становлення державності України, заснованого на моральному авторитеті Центральної Ради, і одночасно розпочало будівництво правової основи для української автономії. Першим кроком у цьому напрямку було утворення Генерального Секретаріату 15 червня 1917 року як першого уряду автономної України, з призначеними генеральними секретарями, хоча і без значного досвіду в адміністративній справі.

Перший Універсал Центральної Ради та широка підтримка його населення вплинули на ставлення Тимчасового уряду до України. Таким чином, Другий Універсал, який був прийнятий 16 липня 1917 року, став компромісом, результатом переговорів міністрів Російської держави з новою українською демократичною владою. В обмін на офіційне визнання Центральної Ради та Генерального Секретаріату як вищих органів місцевого уряду України та їхні права на автономію, українська нація змогла відзначити свою самостійність. Однак це питання також спричинило масовий протест у Києві в період з 17 по 19 липня 1917 року, що був першим значущим виступом проти неоднозначних дій Центральної Ради в контексті українського державотворення.

Захоплюючись стратегією поступового розширення автономії України в межах загального процесу федералізації Росії, яку, за думкою Центральної Ради, Україна повинна була лідирувати, у вересні 1917 року в Києві відбувся з'їзд представників народів, що опинилися під російською владою. За участю 92 делегатів від 12 різних національностей [69, с. 102], на цьому заході було вирішено, що Росія повинна перетворитися у федеративну демократичну республіку, ґрунтуючись на принципах національної рівності. Резолюція, прийнята на з'їзді, засуджувала надмірну централізацію влади [64]. Згідно із рішенням з'їзду, було заплановано провести крайові Установчі збори, на яких визначили б форми співпраці з центральними органами та встановили б систему управління в кожній автономній одиниці.

У вересні 1917 року Центральна Рада ухвалила рішення провести Українські Установчі збори та створити комісію для розробки процедур виборів до цих зборів. Проте представники національних меншин в Центральній Раді висловили

свою незгоду з цим, звинувачуючи Раду у сепаратизмі та самостійництві. Тимчасовий уряд був ще більше обурений цим рішенням і наказав слідчому з особливо важливих справ у Києві розглянути можливість притягнення представників українського керівництва до кримінальної відповідальності.

Проте 7 листопада 1917 року накази Тимчасового уряду втратили свою чинність через подальші зміни влади в Росії, коли більшовики прийшли до керівництва та насильно намагалися встановити свою владу через Раднарком у всій Російській Республіці. Щоб запобігти узурпації більшовиками на території України, Центральна Рада, яку визнавали як суспільно-визнаний орган влади на рівні країни, визнала Раднарком лише обласним урядом для Московського та Петроградського районів. Вона відхилила претензії Раднаркому на всеросійську або центральну владу, оскільки це протирічило волі революційної демократії всієї країни та окремих її регіонів.

Під час з'їзду Вільного Козацтва, що відбувся в Чигирині з 16 по 20 жовтня 1917 року, було ухвалено рішення про передачу повної влади на території України Українському уряду. Крім того, вирішено створити Самостійну і Незалежну Україну, об'єднавши всі українські землі в межах нової держави. Це також передбачало надання місцевої автономії тим регіонам, де загальнодержавні закони не мали застосовуватися, з урахуванням їхніх місцевих традицій [66, с. 47].

Цю ініціативу підтримав і III Всеукраїнський військовий з'їзд у Києві, що тривав з 2 по 13 листопада 1917 року. Військові вимагали, щоб Центральна Рада прийняла на себе всю повноту влади в Україні та оголосила про утворення самостійної Української держави.

Незважаючи на це, Генеральний Секретаріат не поділяв поглядів військових та виступав проти їхніх вимог. Розбіжність поглядів була особливо виразною серед окремих членів Генерального Секретаріату. Наприклад, генеральний секретар з питань праці, М. Порш, висловив думку, що "українська демократія обрала шлях федерації, і військо повинно йти цим шляхом разом з нею. Розділення не є корисним для трудящих мас" [73, с. 57]. З іншого боку,

генеральний секретар з закордонних справ, О. Шульгин, стверджував, що Україна не має на меті повної незалежності і планує спільно будувати майбутнє разом з Росією [72].

В результаті цього впливає, що до закінчення 1917 року відсутній єдиний погляд серед провідних політичних постатей Центральної Ради на питання повного розриву України з Росією. Вони до самого кінця працювали над тим, щоб перетворити Росію на федерацію, де Україна могла б мати внутрішню автономію і самостійно вирішувати свої внутрішні політичні питання через проведення зборів.

Третій Універсал Центральної Ради, оголошений 20 листопада 1917 року, також мав підтекст автономізму та федералізму. Навіть коли він визначав державний статус України як Української Народної Республіки, це сталося в умовах, коли більшовики захопили владу в Росії. Універсал ставив завдання, які були фактично нереалістичними для українського народу того часу. Він висловлював намір України залишитися в єдності з Російською Республікою та допомагати в реалізації федеративної моделі для всієї Росії, де національні групи мали більшу автономію [84, с. 279]. Навіть Михайло Грушевський стверджував, що Українська Народна Республіка була актом, що об'єднав українців та не українців у більш усвідомлену і всеукраїнську демократію [84, с. 285].

Лідери Центральної Ради продовжували вірити в необхідність трансформації централізованої Росії в союз націй на федеративних засадах. Це стало однією з причин, через які вони не бачили можливості визнати більшовицьку Раду народних комісарів як нову російську владу, оскільки співпраця з нею могла призвести до розколу серед українців.

Після оголошення Української Народної Республіки, коли Центральна Рада переоцінила свою роль у військово-політичному контексті, вони звернулися до інших національних областей Росії з ідеєю створення спільного соціалістичного уряду на федеративних засадах. Проте, лише Донський Військовий уряд відгукнувся позитивно на цю пропозицію. Це свідчило про те, що концепція федерації народів Росії не знайшла практичного втілення.

Україна фактично стала незалежною після Третього Універсалу, хоча юридично залишалася частиною більшовицької Росії. Різниця в баченні майбутнього політичного курсу між Центральною Радою та Раднарком призвела до конфлікту і першої російсько-української війни. У цей період в Україні відбувалося формування основ демократичного суспільства, тоді як в більшовицькій Росії встановлювалася диктатура, що порушувала демократичні стандарти.

Загалом, війна розкрила вороже ставлення Росії до України та її прагнень до державності, завершивши еру "російської орієнтації" серед українських соціалістів. Цей конфлікт підкреслив, що в Росії не існує жодного "загальнодемократичного фронту", який підтримував би Україну. Таким чином, Україна не мала жодних зобов'язань перед Росією. Розстріл, окупація та руйнування Києва більшовиками стали ключовими подіями в епопеї Національної революції 1917–1921 років, що змусили лідерів Центральної Ради усвідомити, що єдиним шляхом збереження Української Народної Республіки та національного самовизначення українського народу є незалежність та державна самостійність України від Росії [66, с. 135]."

Зіштовхнувшись з військовою агресією Раднаркому проти УНР, лідери революції висунули питання про статус України. Виявилось, що залишатися в федеративному союзі з агресивними силами стало неможливо. Перед цим фактом Центральна Рада прийняла ініціативу, і 22 січня 1918 року оголосила про незалежність Української Народної Республіки. Цей крок був обумовлений необхідністю, спричиненою перш за все зовнішніми обставинами.

Декларування незалежності УНР відкрило для неї можливість брати участь у міжнародних переговорах у Брест-Литовську та укласти мирний договір з країнами австро-німецького блоку. Цей же крок дозволив УНР звертатися до цих країн і просити військової допомоги для відбиття ворожого наступу та збереження державності. Точно в цей період Україна стала визнаним суб'єктом міжнародних відносин, а українці вперше виступили на міжнародній арені як державна нація [72, с. 3403].

Слід відзначити важливу роль Центральної Ради у формуванні української освіти. Були розроблені навчальні плани для українських шкіл, включаючи народні та середні школи, а також засновано 53 українські гімназії, фінансування яких здійснювалося за рахунок приватних та громадських коштів. Українізація освіти також була впроваджена в вищих і професійних школах, а Київ став місцем розташування Педагогічної Академії та Академії Мистецтва.

Незважаючи на труднощі технічного та фінансового характеру, в Україні виникли видавництва, які розпочали друк підручників для шкіл. У 1917 році було опубліковано 677 українських книг, а також виходило 63 різних періодичних видань. Паралельно був заснований український театр, і були здійснені заходи з метою створення українських музеїв. Центральна Рада успішно змогла об'єднати видатних українських фахівців з різних сфер. Після гетьманського перевороту в квітні 1918 року більшість з них продовжили свою роботу в міністерствах.

Центральна Рада відіграла важливу роль у відновленні національної свідомості України, яка була пригнічена дворічною російською окупацією. Протягом року її історія пройшла значний еволюційний шлях – від прагнення до автономії до проголошення незалежної Української Держави [80, с. 96].

Таким чином, можна стверджувати, що Українська Центральна Рада відіграла ключову та значущу роль в історії України, особливо в період Національної революції 1917–1921 років. Заснована внаслідок соціальних та політичних трансформацій, що спричинилися революційними подіями в Росії, Центральна Рада стала головним координаційним та представницьким органом для українського народу.

Завдяки діяльності Центральної Ради було оголошено незалежність Української Народної Республіки (УНР), що визнало Україну як самостійну державу на міжнародному рівні. Це подія вивела Україну на світову арену та надала можливість для міжнародних переговорів та укладання міжнародних угод.

Центральна Рада активно сприяла розвитку освіти та культури в Україні, створюючи навчальні заклади, гімназії, видавництва, театри та музеї. Це сприяло

збереженню та підтримці української культурної спадщини в умовах складних історичних обставин.

Однак найважливішим внеском Центральної Ради в історію України була її роль у формуванні національної свідомості та світогляду українського народу. Вона сприяла відновленню української державності та підтвердженню права українців на власну незалежність та самовизначення.

1.2 Викладання теми Української Центральної Ради: сучасні підходи та методи.

Мета вивчення історії полягає в першу чергу у розвитку індивідуальності особи та її особистісних якостей. Процес навчання має сприяти гармонійній реалізації різних функцій, таких як розвиток, навчання і виховання. Злагода між навчанням, вихованням і розвитком досягається лише за умови активної участі самого учня на всіх етапах навчального процесу.

Важливо враховувати, що навчання має не лише освітній, але й виховний аспект. Це пов'язано з формуванням ціннісних орієнтацій і переконань на основі особистого осмислення історичного досвіду. Також важливе сприйняття ідей гуманізму, поваги до прав людини і демократичних цінностей, а також патріотизму та взаєморозуміння між народами. Досягнення правильного балансу в розв'язанні освітніх і виховних завдань у викладанні історії неможливе без урахування психологічних та вікових особливостей різних груп учнів [2, с. 76].

Сучасний педагог стоїть перед значущими трансформаціями у суспільстві. Наш соціум, як живий організм, постійно зазнає змін та адаптується до нових реалій. Учитель повинен нести відповідальність за свій власний розвиток, постійно покращувати свої знання та методи протягом своєї кар'єри. Глобальні зміни обтяжують усі сфери нашого життя, і освіта не виключення. Це вимагає від нас перегляду цінностей та впровадження новаторських ідей для перебудови суспільства [77, с. 43].

Сучасний випускник повинен мати можливість постійного самовдосконалення та бути готовим до викликів майбутньої праці. Він повинен розвивати власні здібності та навички, спрямовуючись на соціальну зрілість та індивідуальний розвиток. Також важливо, щоб він володів вміннями творчої діяльності, виявляв інтерес до ідеалів своєї нації та людства, та виявляв толерантність до інших точок зору.

Сучасні виклики перед вчителем включають в себе спроможність підготовки учнів до взаємодії з соціальним середовищем, розвиток національних та загальнолюдських цінностей, толерантного ставлення, критичного мислення, а також виховання в них відповідальності та здатності до свідомого вибору. Це ключові аспекти для формування активної життєвої позиції та спрямованості на розвиток суспільства, держави, а також гарантування власного та родинного добробуту [77, с. 44].

Особливу вагомість у сучасному освітньому процесі набуває вивчення історії та ролі таких важливих історичних утворень, як Українська Центральна Рада. Уроки історії є ключовим інструментом формування патріотизму, національної свідомості та глибокого розуміння того, як минуле впливає на сучасні реалії [2, с. 87].

У 2022 році внесено значущі зміни до навчальних програм предметів "Історія України", "Всесвітня історія" та інтегрованого курсу "Історія: Україна і світ". Ці трансформації базуються на сучасній методології історії, ураховуючи нові історіографічні дослідження та відображаючи виклики, які виникли внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

У "Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році", затверджених МОН України, визначено, що "українська історична освіта має систематично сприяти формуванню в учнів української історичної пам'яті, патріотизму та розуміння єдності України та українського народу з Європою та європейськими демократичними цінностями"

[98с. 20]. Отже, в новому викладенні програми зазначено інші пріоритети, переосмислено трактування певних подій та явищ, і введено нові акценти. Головним чином, увага приділяється формуванню в українських учнів відчуття своєї належності до європейської цивілізації та усвідомленню європейських цінностей.

Організаційні аспекти проведення занять відзначаються значущими трансформаціями. В інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України стверджується, що «Навчальний процес має протікати в безпечному навчальному оточенні. Організація навчального процесу може здійснюватися в очному та дистанційному режимах, або комбінувати обидва, поєднуючи очний та дистанційний підходи» [98, с. 4]. Враховуючи виклики "ковідних" років, дистанційна форма навчання або онлайн освіта вже не є надзвичайною новинкою. Вчителі головним чином освоїли або продовжують освоювати різноманітні інформаційно-комунікаційні технології для представлення нового матеріалу, його закріплення та оцінювання. Наприклад, вони повинні володіти навичками використання освітньої платформи, такої як Wordwall, чи онлайн-сервісу для створення та використання інтерактивних вправ, як, наприклад, Learning Apps. Іншими словами, вчителі навчилися ефективно використовувати різноманітні ресурси Інтернету, великою кількістю яких вони користуються; вони повинні бути не просто посередниками інформації, але й аналітиками, що вміють критично оцінювати та коментувати ці джерела.

Однак інструктивно-методичні рекомендації МОН України підкреслюють важливість обдуманого вибору електронних освітніх ресурсів при організації дистанційного та змішаного навчання. Вчителям слід уважно вибирати цифрові платформи, «враховуючи їхню дидактичну доцільність, фактологічну коректність контенту та відповідність навчальному плану. Вибір цифрової платформи для використання в навчальному процесі здійснюється самостійно з урахуванням технічних можливостей вчителів і учнів» [95, с. 6].

У інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України наголошується на можливості педагогів "адаптувати виховний процес відповідно до потреб

класу, регіональних відмінностей та робочого навчального плану школи". Це означає, що при розробці навчальних програм вчителі можуть вносити зміни у зміст навчальних предметів, враховуючи різні фактори, такі як рівень готовності учнів, місцеві особливості та конкретні умови освітнього процесу [98, с. 10].

Наприклад, вчитель історії має можливість доповнювати програму елементами, які стосуються місцевих подій; розширювати чи стискувати зміст окремих розділів програми, враховуючи індивідуальні особливості учнів, наявність матеріально-технічних ресурсів у навчальному закладі, а також відгуки батьків та громадськості. Вчителю дається можливість розширення тематики практичних робіт або, навпаки, виключення окремих питань з метою уникнення зайвої деталізації навчального матеріалу. Таким чином, вчитель має академічну свободу у виборі навчального матеріалу та методів його викладання як в теорії, так і на практиці.

Важливість обрання належних підходів при проведенні уроків історії, які розглядають активність Української Центральної Ради, визначальна для того, щоб учні могли глибше розуміти та усвідомлювати значущі аспекти функціонування цієї організації та її вплив на становлення Української державності. Оптимальне використання різноманітних методів та прийомів, спрямованих на полегшення засвоєння матеріалу та підвищення мотивації, є ключовим фактором ефективного навчання. До складу цього процесу входять такі елементи, як бесіда, початкове опитування учнів, письмові завдання, використання гри "відкритий мікрофон", усні або письмові тести, складання таблиць чи створення планів для подальшої роботи вдома, аналіз малюнків, статей чи документів [81, с. 101].

Серед численних ефективних методів, які рекомендує В. Михайлюк, можна виділити метод "мозкового штурму", ділові ігри, метод проєктів, кейс-метод, метод кластера та метод круглого столу, який включає дискусії та дебати, а також метод інтерактивного навчання [79, с. 120-130].

Давайте розглянемо найбільш результативні методи для активізації навчальної діяльності учнів під час занять:

Метод інтерактивного навчання, впроваджений у розділі підручника «Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави – Української Народної Республіки», дозволяє учням взяти участь у створенні коротких презентацій, плакатів, доповідей, відеороликів про впливових культурних, політичних та громадських діячів, які визначили розвиток української державності. Це стосується не лише особистостей, а й державних та громадських структур, партій, пов'язаних із зазначеними подіями.

Михайло Грушевський, який став активним пропагандистом української національної самосвідомості та національної державності, наголошував на важливості підтримки національних цінностей та культури для укріплення національної ідентичності. Володимир Винниченко відзначався активною дипломатичною діяльністю та співпрацею з іншими країнами, докладаючи зусиль до забезпечення підтримки України з боку іноземних урядів та національних організацій. Крім того, його уряд впроваджував соціальні реформи, спрямовані на поліпшення умов життя українського населення [79, с. 124].

Вивчення життєвого шляху цих видатних особистостей може стати захоплюючою темою для учнів, яка сприяє розвитку їхнього інтересу до історії та розвиває дискусійні та групові навички. Застосування методу «Незакінчене речення» дозволяє створити стимулюючі ситуації для обговорення, наприклад: «Українська Центральна Рада сприяла розквіту культури в Україні через...», «Одним із визначальних моментів в біографії Михайла Грушевського був...».

Метод мозкового штурму представляє собою стратегію, яка дозволяє активно залучити учнів до обговорення та співпраці при розв'язанні конкретних завдань або проблем. Для ефективного використання цього методу під час уроку на тему «Центральна Рада і Тимчасовий уряд: від протистояння до компромісу» можна використовувати наступний підхід:

1. Вчитель ставить перед учнями питання або висуває проблему, пов'язану з даною темою.

2. Учні розподіляються на групи (враховуючи кількість учнів у класі), призначають голів груп.

3. Кожна група витрачає визначений час (зазвичай 5-10 хвилин) на висловлювання власних ідей та пропозицій з щодо відповіді на питання або вирішення проблеми.

4. Голова кожної групи узагальнює ідеї та пропозиції учасників та представляє їх перед класом.

5. Відбувається загальна дискусія стосовно запропонованих учнями ідей та пропозицій.

6. На основі дискусії формується спільна позиція класу щодо відповіді на питання або вирішення проблеми.

Цей метод може бути успішно використаний для вивчення різних аспектів діяльності Української Центральної Ради, таких як розгляд стратегій членів Української Центральної Ради стосовно створення незалежної держави, аналіз можливостей дипломатичної взаємодії УЦР з іншими країнами та організаціями тощо [79, с. 125].

Метод кластера – це засіб систематизації інформації та класифікації подій на основі їхньої схожості за характером та взаємозв'язками. Вивчення теми «Вплив Центральної Ради на розвиток освіти, науки, вплив процесів модернізації на суспільне та повсякденне життя» може бути ефективним застосуванням методу кластера. Цей метод дозволяє групувати факти, події та явища в кластери за певними ознаками або характеристиками. Наприклад, створення кластеру процесів модернізації, що включає індустріалізацію, розвиток транспортної мережі, зміну соціальної структури та інше, або кластеру, присвяченого освіті та науці, з об'єднанням фактів про розвиток освіти, наукові досягнення та їх вплив на життя людей в період Центральної Ради.

Метод кластера також дозволяє акцентувати увагу на конкретних аспектах дослідження та виявленні зв'язків між різними явищами та процесами, що відбувалися в часи Української Революції. Діти отримають інформацію про видатних діячів, таких як Іван Стешенко – керівник Товариства шкільної освіти,

який отримав дозвіл від Тимчасового уряду на впровадження української мови та вивчення українознавчих предметів у навчальних закладах. Також варто зазначити вченого секретаря Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні, Петра Курінного (1894–1972), який був вчителем історії та директором Уманської чоловічої гімназії, а також фундатором Соціально-історичного музею Уманщини. Ці видатні особистості внесли значний вклад у розвиток освіти, науки та суспільного життя.

Необхідно також відзначити, що метод кластера може бути використаний для вивчення історії, а також для аналізу сучасного стану регіону та його перспектив розвитку [79, с. 126].

Метод круглого столу виявляється ефективним засобом обговорення ключових проблем суспільства. Застосування його у вивченні теми «Події Української революції весни літа 1917р.» може стати продуктивним інструментом. Для успішного проведення круглого столу можна запросити фахівців з історії та політики, щоб розширити знання учнів у даній області.

Учасники можуть бути поділені на групи з метою вивчення різних аспектів політичного розвитку України у 1917 році. Кожна група має можливість провести дослідження, зібрати факти та підготувати відповіді на запитання, які вони отримають від експертів під час обговорення.

Експерти, в свою чергу, можуть розкрити історичні події та соціально-політичні тенденції того періоду, розглядаючи вплив цих подій на розвиток України. Учні вільні задавати питання, висловлювати свої думки та обговорювати власні погляди на цю тему [79, с. 127].

Такий підхід надає учням можливість не лише отримати теоретичні знання, але й працювати з джерелами, розвиваючи критичне мислення та аналітичні навички. Представлені методи та прийоми становлять лише частину можливих інструментів, які сприяють покращенню навчання.

Важливо відзначити, що у сучасний час шкільна освіта акцентує увагу на розвитку різноманітних навичок. Фокус знаходиться на так званих «жорстких» навичках (в англійській мові – «Hard skills»), які стосуються конкретної професії.

Їм протистоїть категорія гнучких навичок (перекладається як «гнучкі (м'які) навички»), які вважаються універсальними і корисними для всіх сфер життя [97]. До гнучких навичок належать такі як критичне мислення, активне слухання, письмові навички, стрес стійкість, емоційний інтелект, позитивне світосприйняття, емпатія, комунікабельність, вміння переконувати, «storytelling» і багато іншого.

Щодо розвитку комунікативних умінь на уроках історії, можна використовувати метод «створення анонсу/реклами/ТВ-шоу/стріму в інстаграмі». Наприклад, при вивченні теми «Проголошення автономії України», учням можна запропонувати створити анонс/рекламу/ток-шоу про історичну постать. При цьому важливо зосередитися на правилах виконання цієї форми презентації. Під час роботи учні вибирають не лише назву, автора реклами/учасників шоу/анонса, але й підкреслюють основні аспекти теми [96].

Також, важливим є створення історичної довідки, есе та роботи з історичними та медіа джерелами. При вивченні теми Української революції 1917–1921 рр., учні аналізують історичні аспекти за критеріями, такими як офіційна назва, форма правління, політичний режим, органи влади (схема), законодавча база, соціально-економічна політика, культурно-релігійна ситуація та зовнішня політика. Під час періоду дистанційного навчання можна організувати взаємне оцінювання учнівських робіт і написання відгуків. Це не лише розвиває вміння висловлювати власну думку про роботу інших, але й сприяє урокам на прикладах інших помилок, сприяючи формуванню довіри між усіма учасниками навчального процесу. Важливим елементом формування soft skills є практична робота, наприклад, аналіз медіа-джерел на тему «Директиви Центральної Ради». При роботі з медіа-джерелами важливо визначити автора джерела та його позицію, мету створення документа; з'ясувати тип джерела (інформаційне чи пропагандистське), критично оцінити зміст та висловити власну історичну оцінку. Результати дослідження можна представити у вигляді ментальної карти, таблиці або історичної довідки, створити постер для презентації тощо. [71, с. 82]

Стандартна організація комбінованого уроку, що включає етапи опитування, пояснення вчителя, закріплення та домашнє завдання у квадратних дужках, трохи обмежує можливості розгортання різноманітних інтерактивних форм і методів навчання, тим самим стримуючи активізацію освітнього процесу.

Найбільш передові концепції організації уроку, такі як ті, що пропонують М. М. Скаткін, І. Я. Лернер, В. О. Онищук, Ю. К. Бабанський, можуть не забезпечити високої ефективності без творчого підходу до їх використання. Ці науковці-педагоги надають лише загальні принципи, які кожен вчитель повинен адаптувати до власного педагогічного контексту. Таким чином, сучасному вчителю української школи необхідно активно творити «свій урок» – оригінальний, нешаблонний та креативний [26, с. 53].

Нестандартний урок може бути спонтанним навчальним заходом, який виходить за межі традиційної структури. Тому вчитель під час такого уроку може відмовитися від строгого дотримання етапів освітнього процесу та експериментувати з різноманітними методами та формами роботи. При викладанні складного та захоплюючого курсу історії важливо виявити творчу ініціативу в обранні методів та форм, які стимулюватимуть інтерес учнів і сприятимуть розвитку ключових компетентностей.

Водночас слід зауважити, що повністю переходити на викладання історії у форматі нетрадиційних уроків не доцільно. Це пов'язано із значною витратою часу на підготовку до них, а також тим, що прийоми і методи нетрадиційних уроків орієнтовані на гру. Важливо відзначити, що, в відміну від традиційних уроків, учитель, плануючи проведення нестандартних уроків, повинен повністю враховувати вікові особливості, інтереси, нахили та здібності кожного учня.

Унікальність нестандартних уроків полягає в оригінальному поєднанні змісту і форми, де зберігаються деякі елементи традиційних уроків, такі як сприймання нового матеріалу, його осмислення, узагальнення та застосування, проте в інноваційному форматі.

Н. П. Волкова пропонує певну класифікацію нестандартних уроків, включаючи уроки-семінари, уроки-лекції та уроки-конференції [12, с. 56].

Проведення уроків-семінарів сприяє ефективній організації самостійної роботи учнів 9–11 класів із використанням довідкової літератури, підручника та інших джерел інформації. Це також дозволяє реалізувати диференційований підхід у навчанні, враховуючи вікові та індивідуальні особливості старшокласників, а також створює умови для розвитку науково-творчих умінь та навичок. Наприклад, на уроках-семінарах з історії України у 9–11 класах можна провести заходи за такими темами, як «Визрівання революційного руху в Україні» та «Боротьба радянської Росії проти УНР».

З іншого боку, уроки-лекції, які відбуваються у старшій школі під час вивчення нового матеріалу, можуть бути організовані за нестандартним підходом. Початок такого уроку передбачає пропозицію плану та сформулювання проблемного питання для міркувань учнів. Наприклад, на уроці-лекції з історії України в 10 класі на тему «Західноукраїнські землі у 1918–1919 рр.» можна поставити питання: «Чи вказує створення та існування ЗУНР на волю місцевого населення до незалежності та бажання жити в єдиній соборній Україні?» [26].

Щоб полегшити сприйняття лекційного матеріалу, можна використовувати інтерактивні методи, такі як відео презентації, малюнки, схеми та діаграми. Також можна визначити заняття на інтегративній основі (уроки-панорами, уроки-комплекси). Такі форми уроків отримали назву інтегрованими, бінарними, і ведуться за участю кількох педагогів, один із яких виступає у ролі ведучого. Під час таких занять можна поєднати різні предмети: історію та географію, історію та іноземну мову, історію, музику та образотворче мистецтво [35, с. 65].

Уроки історії, які проводяться у формі практичних занять - навчальних ігор, КВК, турнірів, брейн-рингів, вікторин, конкурсів, є улюбленими серед учнів. Ці уроки розглядаються як повторювально-узагальнювальні для конкретних вивчених тем або розділів. Під час таких занять учні отримують навички критичного мислення, навчаються самостійно «добувати» знання і швидко знаходити правильні відповіді. Всі ці форми занять можна успішно

використовувати при розгляді діяльності Української Центральної Ради та її ключових представників [12, с. 354].

Отже, висвітлення теми "Українська Центральна Рада" у навчальному процесі виокремлюється через методологічні аспекти, які є важливим компонентом формування історичної свідомості та національного само сприйняття учнів. Один із ключових підходів полягає у глибокому аналізі періоду становлення та функціонування Української Центральної Ради, охоплюючи політичні, економічні, соціокультурні та міжнаціональні аспекти.

Активізація учнівської участі та розвиток аналітичних навичок досягається через застосування інтерактивних методів, таких як групові обговорення, рольові ігри та аналіз історичних джерел. Використання сучасних технологій, включаючи віртуальні екскурсії та мультимедійні презентації, сприяє глибшому розумінню подій того періоду та створює платформу для активних дискусій та критичного мислення.

Необхідність вивчення теми у контексті сучасних викликів та перспектив вказує на важливість адаптації історичного досвіду до сучасності, розуміння його впливу на формування національної ідентичності та сприяє розвитку громадянської свідомості. Цей підхід сприяє глибшому осмисленню та оцінці історичних процесів, що визначає вагу вивчення теми "Українська Центральна Рада" в сучасному освітньому середовищі та її ключових представників.

РОЗДІЛ 2. ПРЕДСТАВЛЕННЯ РОЗДІЛУ «ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ» В ПІДРУЧНИКАХ 10 КЛАСУ (НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДО 2018 Р.)

2.1. Аналіз підручників з історії, які використовувалися до 2018 року.

Україна впродовж тривалого періоду переживає складні політичні трансформації, які викликають значні труднощі для звичайних громадян. Ефективність поточних політичних процесів в країні значною мірою залежить від рівня розвиненості суспільної історичної свідомості. Ключову роль у формуванні цієї свідомості відіграє система освіти, зокрема школа та навчальна література, яка дотримується вимог шкільних програм і втілюється у підручниках. Таким чином, вивчення змін у поглядах на історичні явища, зокрема формування моделей української державності, у шкільних підручниках є важливим для розуміння особливостей сприйняття учнями історичних і політичних процесів.

Шкільні програми та підручники стають об'єктом досліджень, пов'язаних із створенням нового змісту історичної освіти (зокрема, дослідження К. Баханова, Н. Гупана, А. Зякуна, С. Кульчицького, В. Мисана, О. Пометуна, О. Удода). Проте представлення в програмах моделей української державності у ХХ столітті залишається непроаналізованим аспектом.

У 1917 р. у Києві була утворена Українська Центральна Рада як міська громадсько-політична організація, що виступала як своєрідний представницький орган, об'єднуючи українські організації навколо ідеї територіальної автономії України з державною українською мовою. Протягом початкового етапу Української революції вона стала лідером національно-визвольного руху та очолила процес формування держави.

Ідея формування державності представляє собою основний елемент навчального курсу історії України, що знаходить своє відображення в офіційних документах, від початку проекту навчальної програми з історії (1992 р.). У цьому

проекті особливий акцент робився на концепції української державності. Вивчаючи ці концепції, основний акцент робився на розумінні природи владних органів та їх розвитку протягом часу, зокрема в епоху Центральної Ради.

М. Коваль, С. Кульчицький, Ю. Курносов, В. Сарбей, В. Смолій чітко розкривали процес становлення Центральної Ради в своїх творах, таких як "Виникнення Центральної Ради", "Проголошення автономії України", "Перші елементи української державності" і "Проголошення Української Народної Республіки". Вони висловлювали свою спробу відтворити еволюцію самої Центральної Ради. Навіть якщо питання статусу Центральної Ради весною 1917 року лише обходилося в проекті програми, влітку того ж року вже було чітко визначено ("Центральна Рада крайовий орган влади")[19].

Еволюція Центральної Ради співпадала з змінами у концептуальному уявленні майбутнього України її лідерами. Гасло автономії України перетиналося з завданням перетворення централізованої Російської держави на федерацію демократичних республік, а відмова від ідеї незалежності УНР на користь співпраці з федерацією відображалася в поглядах провідних постатей українського визвольного руху. Цей процес визначався, зокрема, проголошенням незалежності УНР [48, с. 39–41]. Глибше розуміння цього процесу сприяло б детальному вивченню учнями Універсалів Центральної Ради, які також відзначалися у тексті навчальної програми.

У проекті програми найбільший акцент зроблено на формуванні законодавчої та виконавчої влади, а також їхній залежності від політичних сил, які входили до складу держави. Логіка викладу полягає в послідовності подій, таких як виникнення УЦР, обрання нового складу УЦР, створення комітету УЦР (Малої Ради) та Генерального Секретаріату, знову обрання складу УЦР (Малої Ради) та Генерального Секретаріату, і закінчення циклу розпуском УЦР. Проект також згадує про становлення української армії та утворення Генерального військового комітету [48, с. 39].

Нова програма з історії України (1996 р., автори Я. Грицак, В. Мисан, Р. Лях, І. Підкова, П. Панченко, Н. Теплоухова, Ф. Турченко, Г. Швидько,

Р. Шуст) слідувала загальній концепції проекту програми 1992 року, але робила акценти на інші нюанси. Наприклад, події від лютого 1917 року до січня 1918 року, які призвели до проголошення незалежності УНР, називалися Українською революцією. Основна ідея державотворення в програмі полягала в проголошенні автономії України, проголошенні УНР, проголошенні незалежності УНР, прийнятті Конституції УНР та обранні М. Грушевського Президентом України. Детально висвітлено структуру держави, зокрема армію ("Початок української армії", "Поява "вільного козацтва"). Щодо політики Центральної Ради, основний фокус був спрямований на аналіз прорахунків у різних аспектах її діяльності для розкриття причин поразки УНР ("Прорахунки Української Центральної Ради в державотворчому процесі й соціальній політиці", "Прорахунки ЦР у внутрішній та зовнішній політиці") [49, с. 48].

Нова редакція програми, представленої у 2004 році, пропонувала розглядати події березня–жовтня 1917 року, які стали початком Української революції, спільно з темою "Україна в роки Першої світової війни", як передумову для державотворчих процесів. Однак період з листопада 1917 по 1920 рік був охарактеризований як "Український державотворчий процес", в межах якого детально розглядалася, зокрема, Українська Народна Республіка (УНР) в епоху Центральної Ради [50].

Повна еволюція Української Центральної Ради також відобразилася у шкільних підручниках. Ще у першому підручнику з історії України (1991 р.) (М. Коваль, С. Кульчицький, Ю. Курносів, В. Сарбей), де не обговорювалася Українська революція, але наголошувалася лише боротьба за національне визволення, відзначався факт готовності українського суспільства до прийняття ідеї широкої автономії України у складі Російської Федеративної Республіки (ця ідея "виникла в масах"). Сама Центральна Рада описувалася як громадське об'єднання, створене за ініціативою різних українських організацій, серед яких виділялося Товариство українських поступовців, соціальна програма якого порівнювалася з програмою російських кадетів, а політична спрямовувалася на досягнення згоди з Тимчасовим урядом щодо реалізації ідеї автономії [19, с. 62].

Матеріали, які були включені до підручника 1992 року (М. Коваль, С. Кульчицький, Ю. Курносів), володіли значно більшою кількістю інформації. Серед неї були цитати з праць видатних діячів, таких як М. Грушевський і В. Винниченко, а також документи, що стосувалися українського національного руху. Ці матеріали були вплетені в ширший контекст розвитку подій в Україні. Товариство українських поступовців характеризувалося як міжпартійний політичний блок, унікальна організація всенародного масштабу. В тексті згадувалися імена його лідерів, таких як А. Вязлов, Д. Дорошенко, А. Ніковський, Є. Чикаленко та Ф. Штейнгель. Зазначалося, що Центральна Рада виникла одночасно з Київською Радою, але з часом стала важливим фактором політичного життя України. Детально описувалося її представництво та розташування кімнати в будівлі Педагогічного музею [20, с.7–8].

У наступному підручнику з історії України (1998 р., С. Кульчицький, М. Коваль, Ю. Лебедева) утворення Центральної Ради розглядалося як втілення рекомендацій лідерів Тимчасового уряду, які закликали створювати громадські організації як представницькі органи влади з усенародним характером. Це було наслідком збору представників української інтелігенції для обговорення принципів створення такої організації. У висновках до параграфу «Початок Української революції» відзначалася підтримка ініціативи нечисленної національної інтелігенції боротися за державні права українського народу та започаткування Центральною Радою процесу державотворення [22, с. 8–15].

У навчальному посібнику 2003 року, авторами С. Кульчицьким та Ю. Шаповалом, була приділена значно більша увага подіям Української національної революції 1917–1918 років. Зазначалася її відмінність від російської революції, а також обговорювався її ширший охоплюючий розмах. Виділялося, що ця революція охоплювала всі території України і виникла внаслідок розпаду двох імперій, які перебували у стані війни одна з одною. Також відзначався швидкий розвиток подій, спричинений прийняттям суспільством національної ідеї, що виявлялося у демонстраціях і маніфестаціях. [23, с. 41]. Пригадуючи одночасне утворення Київської губернської ради

об'єднаних громадських організацій та Української Центральної Ради за ініціативою Товариства українських поступовців, автори підкресливали значущість саме УЦР, яка була не лише губернського, але й всеукраїнського масштабу. Виділялося, що Українська Центральна Рада виступала як представницький орган національних громадських організацій та що її народження відбулося як національного революційно-демократичного органу парламентського типу. При цьому зазначалася серйозна перешкода з боку загальноросійського демократичного табору [23, с. 32].

У підручнику Ф. Турченка, присвяченому Українській революції, зазначалося вже у першому виданні (1994 р.), що вона була класифікована як національно-демократична. Основним аспектом при висвітленні подій була ідея формування державності України. Таким чином, з самого початку відзначалася важливість розв'язання питання державного самовизначення для українських політичних сил. Створення УЦР трактувалося як спроба уникнути розколу в національному русі та як результат згуртування національних сил.

У першому виданні (1994 р.) акцентувалася провідна роль самостійників у цьому процесі, а в другому (1998 р.) та наступних виданнях формулювання були трошки виправлені на користь ідеї об'єднання: «з ініціативою її [УЦР] утворення виступили самостійники» – «з ініціативою її утворення виступили одночасно українські самостійники і тупівці»; «саме самостійники 3 березня 1917 року оголосили про організацію» УЦР, «майже одночасно із самостійниками власний національний центр почало створювати Товариство українських поступовців» - «паралельно із самостійниками»; «самостійники пішли на об'єднання з Федералістами» – «з автономістами-федералістами» та інше.

Автори інтегрованого підручника (Ю. Теміров, Н. Темірова, І. Тодоров) глибоко досліджували хронологію подій, розкриваючи важливі етапи: розпад Російської імперії, можливість для українського народу самовизначення через участь у гвардійських полках під час лютневих подій у Петрограді, а також "політична летургія" на теренах України, про яку повідомляла преса. Вони також висвітлювали формування нових органів влади, легалізацію діяльності

політичних та громадських організацій, а також складні соціально-економічні умови, які підштовхували різні шари населення до задоволення нагальних потреб і одночасно до прагнення до миру. Зокрема, національна еліта виявляла прагнення до автономії України. Формування Центральної Ради, в їхньому розумінні, виникало як результат зборів представників різних організацій ТУПУ, які об'єдналися для координації політичної діяльності в Україні. На початковому етапі вона функціонувала як Київська міська організація та, перебуваючи на етапі становлення, мала схожі риси із загальним українським національним рухом, аж до повернення М. Грушевського в Україну. У цьому навчальному посібнику особливо виділяється включення інформації про відмінності між старшим поколінням (С. Єфремов, Д. Дорошенко, А. Ніковський) і молодшим поколінням (з Д. Антоновичем) ТУПУ у відношенні до центру об'єднання національних сил [39, с. 66–67].

У навчальному посібнику 2004 року (Н. Гупан, О. Пометун) розглядався період національної революції 1917–1918 років як наслідок розпаду двох ворогуючих імперій, при цьому Наддніпрянська Україна потрапила в обійми революції через "Лютневу демократичну революцію". Особливий акцент робився на ідейній потужності національної концепції, яка зумовлювала об'єднання різних соціальних верств та політичних сил, що, у певному відношенні, співпадає з підручником Ф. Турченка. У цьому контексті розглядалося створення Центральної Ради як центру громадянської політики, де була визначена різноманітність українського національного руху і наявність двох політичних напрямків (радикальних і поміркованих самостійників і ТУПУ), кожен з яких мав власне бачення майбутньої України, але їхні лідери погоджували свої погляди з метою спільного об'єднання. У посібнику використовується термін "державність", а державницька ідея пронизує всі матеріали, присвячені Центральній Раді. Зазначалося, що Рада повинна була виконувати роль єдиного керівного органу і "очолити боротьбу за відродження української державності" [16, с. 34], використовуючи термін "універсал" як вказівку на українську державність часів козацтва [16, с. 44].

Посібники (І. Коляди, О. Ількова, О. Сушка) (2001 р.) і (В. Даниленка, С. Гузенкова, М. Колодяжного) (2002 р.) представляли формування Центральної Ради як ініціативу ТУПу. У першому зазначалося, що Центральна Рада є «центром громадянства, який об'єднує людей, незалежно від їх класової і професійної приналежності». Такий «осередок» мав об'єднати всі передові українські сили у часи, коли революція в Петрограді порушила «звичайне повсякденне життя Києва», спричинивши «активізацію боротьби українського народу не лише проти політичних і соціальних тисків, а й проти національних утисків» [21, с. 12–14, 17]. У другому наголошується на стрімкому зростанні «авторитету, популярності та впливовості» Центральної Ради серед «народу» через ідеї автономії та соціалізму, а також формування її за демократичним принципом [18, с. 20].

Усі згадані навчальні посібники розглядають структуру та статус Української Центральної Ради і відзначають ключовий етап в історії її становлення, пов'язаний із поверненням М. Грушевського до Києва та визначенням основного стратегічного завдання – досягнення національно-територіальної автономії України у складі федеративної демократичної Російської держави. Вони надають докладну інформацію про Всеукраїнський національний конгрес, який трансформував УЦР у загальноукраїнський та представницький громадсько-політичний орган. Водночас вони розглядають різницю в оцінці його цілей і результатів: відзначають, що конгрес скликав Раду для розширення своїх повноважень [19]; призначався з метою підготовки організаційних умов для впровадження автономії та проведення виборів Центральної Ради; перетворював УЦР у орган крайової влади, означаючи "завершення організаційного етапу українського національного руху" [20]; продовжував розпочатий Центральною Радою процес формування держави [22]; визначав Українську Центральну Раду як національний орган, призначений виконувати державотворчі функції, і трансформував її в орган крайової влади [23]; визначався як ключова подія в розвитку Центральної Ради, коли вона стала "представницьким, законним органом українського народу, його речником" [41,

с. 12]; підвищував значущість УЦР у громадському житті, перетворюючи її на "всеукраїнський політичний центр, що став організаційним ядром відродження української державності", як виявлено на конгресі – трансформація Ради в парламент ("М. Грушевського обрали головою українського парламенту..."); підвищення авторитету УЦР, демонстрація активності громадських та політичних сил, які "спрямовувалися на відновлення національно-територіальної автономії України" [16, с. 41, 42]; перетворення УЦР з "скромного зібрання групи українських інтелігентів" у представницький орган [17, с. 27; 21, с. 12–14, 17]. Поруч з УЦР, в підручниках, зосереджено увагу на інших органах державної влади. Наприклад, у підручнику 1991 року, хоча діяльність Центральної Ради аналізувалася через призму ролі пролетаріату, її місцеві органи отримали назву українські ради та керівний розпорядчий орган – Мала Рада. Їх згадували як «так звані», або в лапках. Перше повідомлення про Генеральний Секретаріат пов'язане із негативним ставленням до більшовиків, що об'єднувало його з Тимчасовим урядом. Особливо це відноситься до оцінки подій липня – жовтня 1917 року, заяви голови Генерального Секретаріату В. Винниченка про засудження більшовизму, описуючи її як «байдужо-нейтралістську позицію». Зазначається, що «Генеральний секретаріат уже домовився з Тимчасовим урядом» [19, с. 62, 67].

Висвітлення питання у підручнику С. Кульчицького, М. Ковалю, Ю. Лебедевої (1998 р.) було схожим на матеріали підручника (1992 р.). Останній вказував на те, що при оголошенні Універсалу Центральна Рада брала на себе державні обов'язки та проголошувала себе компетентним органом у прийнятті актів конституційного значення («зазначала себе органом, уповноваженим на ухвалення актів конституційного значення універсали»). Згідно із зазначеним, Центральна Рада «мусила сформувати виконавчий орган для нової, ще не визнаної влади».

Спеціальний комітет, який був обраний Українським національним конгресом, отримав назву Малої Ради та здійснював завдання від «здійснення поточної роботи» до формування його як «органу, що готує законопроекти, і в

певній мірі - законодавчого органу». Генеральний Секретаріат виконував виконавчі функції, стаючи органом, на який покладалися виконавчі обов'язки, і секретарства слугували прототипом майбутніх міністерств [22, с. 20–21].

Значущість II Універсалу, як описує М. Грушевський, представлялася як новий етап у розвитку, досягнення фактичної автономії та новий крок в переході від морального характеру влади до її правового забезпечення [19, с. 36]. У посібнику І. Коляди, О. Ількової, О. Сушка було зазначено Малу Раду як «певним чином» законодавчий орган, створений для постійної роботи між сесіями Центральної Ради та скликання сесій УЦР. Як приклад цього, приведено подію, яку М. Грушевський оцінив як важливу: «16 липня 1917 р. Мала Рада схвалила «Статут Генерального секретаріату» – першу, за словами Грушевського, Конституцію України» [21, с. 17, 22].

Досить висвітлювалося представництво Центральної Ради як крайового органу влади, орієнтованого на партійні, етнічні та адміністративно-територіальні аспекти. Розглядалися розширення Генерального Секретаріату, але більший акцент приділявся відносинам з Тимчасовим урядом та роз'ясненню причин перетворення уряду України "на маріонетку" відповідно до "Тимчасової інструкції" [22, с. 27]. У підручнику С. Кульчицького, Ю. Шаповала (2003 р.), інформацію про Генеральний Секретаріат представлено без біографічних деталей, аналогічно попереднім підручникам, які зазначали лише пріоритет професійних якостей при формуванні уряду. Цей погляд підтримують автори інших підручників, підкреслюючи відсутність професійних адміністраторів чи політиків серед членів Генерального Секретаріату [18 с. 29]. Також наголошується на етнічній приналежності нових секретарів ("До Генерального Секретаріату увійшли двоє росіян, двоє євреїв, один поляк") [39, с. 74], відзначаючи це відмінною особливістю порівняно з іншими, де більший акцент робився на партійній приналежності.

Федір Турченко висловлює обмежені погляди на місцеві органи влади, фокусуючись на їхній самостійності: "У своєму описі Центральної Ради та її периферійних органів, він вбачає їх як альтернативну силу у порівнянні з

Тимчасовим урядом і більшовицькою партією" [41, с. 21]. У 2002 році видання підручника вирішує вилучити тезу про більшовицьку партію [42, с. 55]. Обраний Генеральний Секретаріат визначається як крайовий уряд, хоча історик зауважує, що УЦР допустила прорахунок, не забезпечивши ефективне керівництво в Україні. У процесі редагування підручника Ф. Турченка змінює наголоси, зокрема, у пізніших виданнях вказується на партійну приналежність секретарів, що дозволяє самостійно робити висновки щодо здатності політичних сил до об'єднання та соціалістичної орієнтації лідерів УЦР. Коляда, О. Ількова, О. Сушко вирушають шляхом подання готового узагальнення про соціалістичну спрямованість членів уряду [21, с. 20].

У книзі Н. Гупана та О. Пометун (2004 р.), щодо Генерального секретаріату, наведено оцінку його як українського крайового уряду, зазначаючи, що його створення було важливою політичною ініціативою на шляху до автономії України. Теза про те, що він «перейняв виконавчі обов'язки Комітету УЦР», відзначається, але увага не приділяється політичній приналежності членів уряду. Навпаки, при описі подій літа 1917 року автори акцентують політичну неефективність лідерів УЦР, які «виправдовували свою позицію», але були «неготові до рішучої революційної боротьби проти імперської політики Тимчасового уряду». Особливу увагу привертає «неспроможність... визначитися зі складом Генерального секретаріату», а також "плутанина з відставками голів Генерального секретаріату, які грали політичну гру і ухилялися від відповідальності за розвиток міжпартійної боротьби" [16, с. 47, 54].

В оцінках діяльності УЦР відбулися певні зміни. У підручнику 1991 року, їх представлено в контексті складних обставин, пов'язаних із напруженими відносинами Центральної Ради та Тимчасового уряду. Виокремлюється теза про "угодовський шлях" у керівництві УЦР у відносинах з Тимчасовим урядом, з підкресленням подібностей у їх соціально-економічній політиці ("Незгоди між ними не існувало, вони підтримували непорушність приватної власності") [19, с. 64].

Наступні видання (1992, 1998 рр.) ґрунтувались на тезі, що у березні 1917 року відсутність чіткої спрямованості національно-визвольного руху була характерною рисою («часто приховувалася або висвітлювалася у вуальованій, абстрактній формі»). Розглядалися питання підготовки до Установчих зборів, ставлення до автономії та обмеженість національної програми акцентувались на просвітницькій діяльності. Зазначалося, що УЦР та її уряд не впливали на соціально-економічну ситуацію, діючи фактично як громадсько-політична організація [20, с. 44; 22, с. 29]. У підручнику (2003 р.) розкривалося, що позиція діячів УЦР з соціально-економічних питань була неоднозначною через їхню політичну відповідальність («вони були політиками, що не обіцяли народу все і відразу») [23, с. 51]. Ф. Турченко в своєму підручнику, чітко визначаючи спрямованість УЦР на вирішення національного питання та досягнення автономії України, пояснює ухилення від обговорення соціально-економічних питань через розбіжність у партійних підходах до їх вирішення [41, с. 12; 42, с. 49]. Н. Гупан та О. Пометун (2004 р.) розкривають цю ідею, використовуючи девіз («Національна справа перше, соціальна – пізніше») і аргументуючи («Страх, що акцент на соціальних аспектах може роз'єднати національний рух») [16, с. 35].

Відповідно до вимог освітньої програми, підручники ретельно аналізують передумови прийняття Центральною Радою універсалів. Вони надають або самі тексти документів, або роз'яснюють їхній зміст, пропонують завдання до джерел та докладно висвітлюють наслідки. У той же час, I Універсал розглядався як провал міжнародної політики Тимчасового уряду [19]. Підтвердження права українського народу на створення власної державності призвело до утворення уряду [22]. Цей документ викликав обурення російських діячів (російських демократів) [23], але його проголошення викликало другий за силою ентузіазм революції після повалення самодержавства. [39].

У підручнику 1991 року висвітлено результати переговорів між УЦР та Тимчасовим урядом у період з кінця червня до початку липня 1917 року, а також зазначено, що II Універсал був представлений на Всеукраїнському робітничому

з'їзді. Однак після цього параграф містив лише витяг з цього документу. У матеріалах до підручника (1992 р.) відзначено, що параграф, присвячений формуванню перших елементів української державності, розпочинався саме з розкриття змісту Універсалу. У підручнику (1998 р.) ретельно роз'яснено сутність укладеного компромісу між УЦР та Тимчасовим урядом, де Центральна Рада отримала законність, але обмежувалася в рамках національно-визвольного руху. Підручник (2003 р.) також намагався показати значущість документу через негативну реакцію кадетів. Різні підручники подають різні оцінки значення Універсалу: вони можуть бути спрямовані на узагальнення компромісу з Тимчасовим урядом, відповідь на декларацію Тимчасового уряду чи наслідки компромісу. Наприклад, Гупан та Пометун роблять широкий коментар, висвітлюючи позитивні моменти (засвідчено "певний здобуток Центральної Ради", "влада у Україні опинилася в руках Центральної Ради") та недоліки (необхідність платити перехідним періодом, відмова від революційних методів). [16].

Необхідно враховувати підручники для 5 класу, які були випущені протягом вказаного періоду. Початковий підручник "Оповідання з історії України для 5 класу (автор О. Кучерук, редактор С. Кульчицький)", представлений у 1992 році [24], мав за мету включити основні тези програми для 10 класу в межах своїх оповідань (§ 39-49), що призвело до політизованості книги [90, с. 76]. Наступного року вийшло друге видання цього підручника, яке зберегло майже незмінений текст, але стало більш привабливим завдяки ілюстраціям, картам, збільшенню шрифту та покращенню якості паперу [25].

У 1992 році в Рівному з'явилося "Оповідання з історії України, рідного краю" В. Мисана, яке в поверхневий спосіб торкнулося діяльності Української центральної ради [31]. Трохи пізніше цей підручник був випущений видавництвом "Генеза" зі значним методичним вдосконаленням, і через два роки з'явилося друге видання, залишаючись концептуально незмінним [28; 27].

З метою усунення недоліків попередніх підручників та забезпечення можливості учням ознайомитися з матеріалами, що краще відповідають їхньому

віку, у 1993 році Міністерство освіти України випустило видання «Історії України з малюнками для школи родини» Д. Дорошенка, написану у 20-х роках ХХ століття і останнє видання якої було у Нью-Йорку у 1957 році. Наступного року І. Гриценко та М. Карабанов вирішили переробити нариси з історії України А. Лотоцького, додаючи до них розділи «Українська держава. 1917–1920 роки», «Україна в роки безправ'я. Боротьба за волю. Драма 30-х років». «Незалежність». Це стало основою для створення сучасного навчального посібника, який отримав назву «Гомін віків» [15].

У 1999 році в школах з'явився новий підручник для 5 класу «Вступ до історії України» В. Власова, О. Данилевської [31], який замінив більш важкий для п'ятикласників підручник О. Кучерука. Через два роки він був перевиданий у видавництві «Генеза» [30]. Автори чітко визначили вплив Центральної Ради на державотворчі процеси, стверджуючи, що «незважаючи на короткий термін існування Центральної Ради – всього 13 місяців, її діяльність збагатила державотворчий досвід українського народу» [30].

У 2003 році було випущено нове видання підручника В. Мисана, яке відрізняється від попередніх версій. Ця книга включила ліхтарики, які роз'яснюють процес становлення держави в Україні та роль Центральної Ради у цьому процесі. Зокрема, виділяються такі теми, як «Українська Центральна Рада – перший національний орган державної влади України», «Перший Універсал – заклик розбудувати нове життя», «Проголошення Української Народної Республіки», «намагання прийняти Конституцію УНР», та інші події від «створення уряду П. Скоропадського» до «утворення нової держави СРСР». Ці важливі моменти висвітлені на сторінках [27, с. 164–168].

Оскільки у 2005 році п'ятикласники розпочали вивчення історії за програмою 12-річної школи, були створені нові підручники з розділом «Вступ до історії України». Ці підручники, адаптовані до нових вимог, в основному зберегли текст попередніх авторів, таких як В. Мисан, В. Власов, О. Данилевська, які майже повністю залишили свої основні матеріали про події першої половини ХХ століття [28]. У 2010 році було випущено нове видання цих підручників, в

які внесено деякі редакційні правки. Однак основні сюжети, пов'язані з формуванням української державності в новітній період і їх оцінка, залишилися практично незмінними [99].

У підручниках пропедевтичного курсу історії України обговорюється роль Української Центральної Ради, яку тлумачать як «революційну владу України». Ця організація отримала широке визнання у містах і селах України (на що свідчать «надіслані з місць численні телеграми і листи»), а також підтримку війська за словами О. Кучерука [24, с. 103]. Згідно з іншими дослідниками, вона визначалася як «центр організації українського життя», який, навіть з підтримкою війська, не відразу визначився на позиціях державної самостійності України (І. Гриценко, М. Карабанов, А. Лотоцький, 1994) [15, с. 148].

Додатково, О. Кучерук підкреслює широку соціальну базу Української Центральної Ради, вказуючи на представників селян, службовців, військових, робітників та національну спрямованість, які вважали, що Україна повинна стати незалежною державою [25, с. 167]. Він також зазначає утворення Генерального Секретаріату як уряду України, затвердження державних символів та прийняття Універсалів I, III і IV, що підкреслило проголошення незалежності [15, с. 150].

У ранніх виданнях книги В. Мисана (1995) та в посібнику "Гомін віків" був згаданий епізод про засідання УЦР від 29 квітня 1918 року, де розглядалось питання "прийняття Конституції Української Народної Республіки та обрання Михайла Грушевського президентом УНР" [29, с. 114; 31, с. 171]. Однак у подальших виданнях (2003, 2006) цієї інформації вже не згадувалося. Короткі огляди також розповідали про створення української армії та її низьку боєздатність: "не здатності встояти перед численнішим більшовицьким військом" (О. Кучерук) [25, с. 171]; "українська армія формувалася, але бракувало і командирів, і солдат" - зазначається, що "молода українська армія була безсильною перед більшовицькими загонами" (В. Мисан) [27, с. 167; 28, с. 145]. Гриценко, М. Карабанов і А. Лотоцький пов'язують формування війська з пробудженням національної свідомості українців-воїнів [15, с. 148].

Причини невдач УЦР більшість часу пояснювалися опором з боку російських більшовиків та прихильників єдиної і неподільної Росії (О. Кучерук) [25, с. 103], складністю обставин («з самого початку опинилась в дуже скрутному становищі»), внутрішніми факторами («відсутність армії не дозволила боронити проголошену самостійність»), «не всі стали одностайно на захист свого уряду», «нездатність організувати життя Української громади» (І. Гриценко, М. Карабанов, А. Лотоцький) [15, с. 150, 152], невдоволенням населення політикою (В. Мисан) [29, с. 113].

І. Гриценко, М. Карабанов, А. Лотоцький відзначають важливість УЦР («показала всьому світові, що є український народ... пробудила серед народу думку про необхідність мати свою національну державу»). В. Власов, О. Данилевська чітко відзначають лінію державотворення періоду Української революції, яку розпочала Центральна Рада: створення УЦР, обрання Генерального Секретаріату, урядування УНР у листопаді 1917 року. Створення ЗУНР та злуки УНР і ЗУНР було здійснено з метою «втримати незалежність за того періоду Україні не судилося» (В. Власов, О. Данилевська) [10, с. 159, 160; 3, с. 158, 159].

У програмі 2014 року планувалося вивчення подій Української революції у трьох розділах. Від початку революції до прийняття Третього Універсалу інформацію подано в розділі, який присвячений Першій світовій війні. Події від Третього Універсалу до поразки Визвольних змагань розглянуті у секції "Українська державність в 1917–1921 роках". Діяльність Української Центральної Ради описана в кожній з цих частин. Тема культури і духовного життя в цей період розглядається в окремому розділі. Інформація подана аналогічно до попередніх програм. 17 липня 2016 року міністр освіти та науки Лілія Гриневич підписала наказ про затвердження нових навчальних програм для 10–11 класів, які передбачали виділення періоду Визвольних змагань в окремому темі «Українська революція 1917–1921 років». Нова програма спрямована на розширене вивчення збройного виступу самостійників, конгресу народів Росії, бою під Крутами, війни Росії з УНР, радянської окупації України (щодо

західноукраїнських земель також вжито назву «Окупація польськими військами території Західної області УНР»).

Серед нововведень привертає увагу вивчення подій 1917 року в Криму, проведення Курултаю та проголошення Кримської Народної Республіки. Окремо виділено похід П. Болбочана на Крим, історію кримських крайових урядів, тему червоного терору в Криму. Вперше акцентовано увагу на українській політичній еміграції, яка виникла внаслідок поразки українських урядів і збройних формувань у 1917-1921 роках. [102]. Повстання на Арсеналі, ДКРР, Одеська та Кримська радянські республіки вже не розглядаються в даному контексті. Ці події взагалі не враховуються і в інших програмах, найчастіше згадка про них має місце лише у програмах, орієнтованих на профільний рівень. [51]. Коли йдеться про агресію більшовиків у 1917–1918 роках, використовується термін "Перша війна Радянської Росії з УНР". Також особливо підкреслюється "Друга війна УНР з Радянською Росією".

Отже, у підручниках з історії України, що видавались в період з 1991 по 2018 роки, особлива увага приділяється початковому етапу Української революції як періоду формування ключової частини майбутньої української державності, якою стане УНР. У підручниках висвітлена еволюція Української Центральної Ради, яка перетворюється від громадської організації до лідера національно-визвольного руху та регіонального органу влади в Україні, виходячи на кульмінацію з проголошенням автономії. Протягом цього періоду основні українські діячі не розглядали серйозно ідею повного відокремлення України від Росії. Вони намагалися перетворити Російську імперію на федерацію, в якій Україна мала б належну внутрішню суверенність та проводити відокремлені від російських установчі збори для вирішення внутрішніх політичних питань.

2.2 Вивчення теми Української Центральної Ради у контексті підготовки до Зовнішнього незалежного оцінювання.

Введення системи зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) розглядається як одна з найуспішніших ініціатив у галузі освіти в Україні, що стала значущим інструментом для реалізації законодавчих положень, спрямованих на забезпечення рівного доступу до вищої освіти для кожного громадянина. Згідно із Законом України «Про освіту» [108, с. 380], підручник для навчальних закладів загальної середньої освіти виступає як ключовий елемент навчального курсу з історії, що використовується для проведення навчання та підготовки до складання ЗНО. Впровадження ЗНО здобуло значущу підтримку в суспільстві, включаючи випускників шкіл, але з часом цей, на перший погляд, ефективний метод визначення навчальних досягнень учнів став конфронтованим із своїми власними недоліками, і сам формат ЗНО почав розчаровувати все більше випускників [109].

«Початку Української революції» є важливою частиною шкільного курсу історії, не лише як джерело знань, але й як складова виховання учнів. Особлива увага приділяється розділу, який описує діяльність Української Центральної Ради. Ця діяльність визначається як важливе явище в історії українського народу, пов'язане зі зростанням національної свідомості, формуванням української політичної ідентичності та відродженням української державності. Тема «Початок Української революції» займає окремий розділ у програмі ЗНО, який становить значну частину від всіх завдань тестування. Змога ефективно готуватись до ЗНО за шкільними підручниками впливає на отримання високих результатів.

Таким чином, на практиці, необхідно провести аналіз відповідності змісту навчальних посібників вимогам ЗНО, використовуючи тему «Українська революція. Постанова національної держави – УНР. Боротьба за українську

незалежність» як приклад, що є ключовою частиною шкільного курсу історії та програми ЗНО.

Ми провели аналіз питань основних сесій ЗНО 2018–2021 років та демонстраційного Національного мультипредметного тесту 2022 р. Продовжуючи це дослідження, ми розглянемо відповідність змісту підручників з історії України для 10 класу [11; 34; 38] вимогам ЗНО для додаткової сесії (2018–2021 рр.) [103; 105; 106; 107;] та демонстраційного Національного мультипредметного тесту 2023 року [103] на прикладі зазначеної теми.

Додаткова сесія ЗНО 2018 року включає три питання, одне з яких викликає труднощі при відповіді, виходячи лише зі шкільного курсу. Це конкретне питання звучить так: «Встановіть відповідність між назвою документа Української Центральної Ради та наслідками його оприлюднення» [103, с. 7]. Завдання має кілька можливих правильних відповідей, таких як: «Перший універсал – утворення Генерального секретаріату, загострення відносин з Тимчасовим урядом Росії; Другий універсал – збройний виступ самостійників, збільшення представництва національних меншин у Центральній Раді; Третій універсал – розширення влади Центральної Ради на дев'ять українських губерній (за винятком Криму), початок соціально-економічних змін; Четвертий універсал – підписання Брестського мирного договору, введення німецьких і австрійських військ на територію УНР». Учні, які скористалися підручниками О. К. Срукевича, О. І. Пометун та В. С. Власова, мають всі можливості успішно впоратися з цими завданнями. Проте, у підручнику М. М. Мудрого не виявляється зв'язку між Четвертим універсалом та утворенням Української Центральної Ради.

Додаткова сесія ЗНО у 2019 році [105, с. 151] включає шість запитань на вибірккову тему. Відповіді на два з цих питань важко знайти виключно за шкільним курсом. Наприклад, четверте питання стосується «добровільних військово-міліцейських формувань в Україні в 1917–1918 рр., створених для охорони правопорядку та підтримки місцевої української влади за територіальним принципом», [105, с. 151], з правильною відповіддю «Вільне

козацтво». Підручники О. К. Струкевича, О. І. Пометуна та М. М. Мудрого надають необхідну інформацію для виконання завдання. Підручник В. С. Власова містить згадки про Вільне козацтво [11, с. 43, 60], але це може бути недостатньо для успішного розв'язання завдання.

Дев'яте питання [105, с. 4] передбачає знання учнями науковця, якого потрібно визнати за фотографією та вибрати відповідь, що описує його діяльність. За цим завданням Агатангела Кримського, "історика, сходознавця, письменника, перекладача, одного з організаторів Академії наук України" [105.], зображено на фото. Ні один з вивчених підручників не надає достатньої інформації для вдалий виконання завдання. Наприклад, у підручнику О. К. Струкевича А. Кримський згадується як секретар УАН та український вчений [38, с. 99], у підручнику О. І. Пометуна – як філолог [34, с. 123], а В. С. Власова – як учений секретар Української академії наук [11, с. 118]. У підручнику М. М. Мудрого ім'я Агатангела Кримського згадується серед науковців, які "вели гуманітарні дослідження, створювали наукові школи й відстоювали «українізацію» науки в громадській думці" [32, с. 141]. Також А. Кримський описується як "творець українського сходознавства" [32, с. 255] у Розділі 6 "Друга світова війна: перебіг і результати". Таким чином, незалежно від того, яким підручником користується учень, його шанси на успішне впорання з завданням залишаються низькими.

Питання з номером 24 [105, с. 7] вимагає, щоб учні вказали вірну назву виконавчого органу влади та державного утворення. Правильні відповіді передбачають такі зіставлення: Рада народних комісарів – Українська Соціалістична Радянська Республіка; Генеральний секретаріат – Українська Народна Республіка часів Центральної Ради; Державний секретаріат – Західноукраїнська Народна Республіка; Рада міністрів – Українська Народна Республіка часів Директорії. Підручники О. К. Струкевича та О. І. Пометуна містять інформацію, необхідну для правильного вирішення завдання, і розглядають органи влади відповідно до їхнього державного статусу. Інші навчальні посібники можуть ускладнити розуміння цього матеріалу. У книзі

В. С. Власова [11, с. 88] та М. М. Мудрого [32, с. 97] згадується "Тимчасовий державний секретаріат" як виконавчий орган Західноукраїнської Народної Республіки, хоча, в більшості випадків, використовується термін "Державний секретаріат".

Питання номер 29 у ЗНО 2019 року передбачає вибір із запропонованих варіантів і формулюється так: "Вкажіть положення Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель колишньої Австро-угорської монархії" [105, с. 10]. Тут йдеться про оголошення Західноукраїнської Народної Республіки 13 листопада 1918 року. Правильними варіантами відповіді будуть такі: "Ця державна територія формує самостійну Західноукраїнську Народну Республіку...", "Гербом... слугує Золотий лев на синьому полі, обернений вправо. Державний прапор – синьо-жовтий...", "До часу зібрання Установчих Зборів повноваження виконує Українська Національна Рада та Державний секретаріат...". Всі вивчені підручники містять достатню інформацію для успішного вирішення цього завдання. Навіть у підручнику В. С. Власова є уривки з документу [9, с. 89]. Крім того, підручник О. І. Пометуна згадує про Тимчасовий Основний Закон [34, с. 101], але не пов'язує його із затвердженням герба та прапору держави та Державного секретаріату як виконавчого органу ЗУНР.

Завдання додаткової сесії ЗНО 2020 року включає три питання, присвячені Українській революції 1917-1921 років. Два з цих питань можна відповісти, завершивши курс історії в школі. Питання №24 передбачає визначення події в період боротьби за збереження державної незалежності України (1918-1921 рр.) із зазначенням джерела [106, с. 8]. Очікується правильна відповідь наступного змісту: розгром Добровольчої армії генерала Денікіна призвів до відновлення радянської влади на території України; проголошення Української Держави призвело до відновлення поміщицького землеволодіння; створення Західноукраїнської Народної Республіки впровадило державну монополію на продаж хліба, цукру та спирту; була введена заборона на вивіз нафти; утворення Директорії УНР призвело до повалення режиму гетьмана П. Скоропадського. У

підручниках О. К. Струкевича та В. С. Власова відсутня інформація про введення державної монополії після утворення ЗУНР. Підручник О. І. Пометуна містить відомість, що «...нова влада взяла під контроль виробництво та продаж промислової продукції, а також продуктів харчування...» [34, с. 101]. У підручнику М. М. Мудрого не знайдено згадок про розгром Добровольчої армії Денікіна та монополізацію продажу продуктів харчування владою ЗУНР

У 2021 році додаткова сесія ЗНО мала два завдання на вибір, і обидва можна було вирішити, користуючись будь-яким доступним досліджуваним підручником. Перше питання, зокрема, стосувалося події "Листопадового зриву" і вимагало встановлення її контексту за фрагментом зі спогадів Василя Вишиваного [107, с. 3]. Друге питання, позначене як номер 28, мало такий вигляд: "Визначте послідовність історичних подій, які лягли в основу сюжетів сучасних фільмів, що зображені на фотографіях". Запропоновані варіанти мали включати лише одну афішу, що відносилася до теми Української революції, а саме – фільм "Крути 1918" [107, с. 10].

Демонстраційний варіант Національного мультипредметного тесту на 2023 рік включає дві завдання, з яких одне вимагає глибоких знань історії за шкільним курсом. Завдання під номером 23 передбачає встановлення відповідності між Універсалом Української Центральної Ради та його наслідками [103]. Правильними відповідями є наступне: Перший Універсал – утворення Генерального секретаріату, загострення відносин із Тимчасовим урядом Росії; Другий Універсал – виступ самостійників, збільшення представництва національних меншин у Центральній Раді; Третій Універсал – розширення влади Центральної Ради на дев'ять українських губерній (крім Криму), розпочаток соціально-економічних перетворень; Четвертий Універсал – підписання Брестського мирного договору, введення німецьких та австрійських військ на територію УНР. Підручник О. К. Струкевича не пов'язує Четвертий Універсал із підписанням мирного договору, оскільки ці два факти розглядаються в різних розділах. У підручнику О. І. Пометуна є певні неточності у розкритті змісту Другого та Третього універсалів – питання національних

меншин висвітлене тільки у Третньому Універсалі, і наслідками Другого зазначено лише виступ самостійників.

Можна зауважити, що 2018 році додаткова сесія ЗНО містила три питання, що стосувались теми «Українська революція 1917–1921 рр.». З них одне завдання викликало труднощі для тих, хто завершив шкільний курс історії, представляючи 33% від усіх питань на цю тему. У 2019 році кількість питань зросла до шести, і два з них (або 33% від загальної кількості) виявилися проблематичними для учнів, які користувались лише шкільними підручниками. У 2020 році в ЗНО було представлено три питання на цю тему, і для вирішення одного завдання (33%) виявилось недостатньо лише шкільних матеріалів. ЗНО 2021 року містило два питання з даної теми, і вони можливі для вирішення, користуючись будь-яким досліджуваним підручником. Демонстраційний варіант НМТ 2023 включає два питання, присвячених «Українській революції 1917–1921 рр.». З них одне завдання (50% від усіх питань) може бути важким для тих, хто завершив шкільний курс. Загалом за чотири роки (від 2018 до 2021 року) і в демонстраційному варіанті НМТ 2023 року було представлено шістнадцять питань з даної теми. На одинадцять з них (69%) можна правильно відповісти, користуючись шкільними підручниками. Для успішного вирішення п'яти питань (31%) може бути необхідно доповнювати знання додатковою літературою.

Отже, навчальний посібник надає лише часткову підготовку учнів до іспиту. Важливо усвідомлювати, що на даному етапі реформування шкільної освіти для ефективної підготовки учнів до ЗНО з історії вчителю слід використовувати додаткові ресурси, такі як таблиці, книги, довідники та інтернет-ресурси, і не обмежуватися виключно підручником як єдиним джерелом інформації.

Хоча система ЗНО успішно бореться з корупцією під час вступу до вищих навчальних закладів, виникають нові виклики. Таким чином, наразі система ЗНО та навчальні посібники потребують вдосконалення, спрямованого на встановлення відповідності завдань ЗНО та змісту шкільних підручників.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ 10 КЛАСУ (ЗА ПРОГРАМОЮ З 2018 Р.)

3.1 Українська Центральна Рада в підручниках історії України (Навчальна програма з 2018 р.)

У 2018 р. була розроблена нова навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Історія України. 10–11 класи». Вона отримала затвердження від Міністерства освіти і науки України за допомогою Наказу № 236, прийнятого 21 лютого 2019 року. Ці матеріали вже були налаштовані під вимоги, які очікують виконанням близько половиною всіх випускників, які планують скласти державну підсумкову атестацію у формі Зовнішнього незалежного оцінювання. З огляду на це в підручники були внесені додаткові візуальні джерела, тестові завдання та інші інновації. [115].

У представлених навчальних посібниках відзначається, що опис державотворчої та політичної активності Українського Центрального Ради (УЦР) подається різним чином. Зазвичай цей матеріал охоплює 4–6 параграфів. Важливо відзначити, що навчальна програма (Додаток А) акцентує увагу на широкому спектрі питань, які учні повинні вивчати після ознайомлення з даною темою. Діяльність УЦР докладно аналізується в рамках теми: «Українська революція, розпад Російської імперії та утворення національної держави – Української Народної Республіки». Тема ставить перед учнями завдання, такі як узагальнення змісту Універсалів УЦР та визначення положень, включення яких визначалася тодішньою політичною обстановкою. Також вони повинні визначити досягнення та недоліки УЦР у процесі створення держави та обґрунтувати висловлені судження.

Огляд різних аспектів, пов'язаних із представленням активності Української Центральної Ради, актуальний і в сучасному світі у 2022–2023 роках. Однак ці аспекти не мають відповідної підтримки у свіжих навчальних

матеріалах. Хоча за попередні роки були випущені оновлені підручники для учнів 7–9 класів, планується, що наступного навчального року з'являться нові для 10 класу. Втім, фінансування бойових дій та підтримка української економіки вимагають значних ресурсів, які знаходяться за рахунок скорочення бюджету в інших галузях, включаючи зменшення видатків на матеріальне забезпечення Нової української школи та видання нових навчальних посібників. Таким чином, деякі питання, ймовірно, залишаться невідтриманими посібниками і продовжать зазнавати змін лише у текстовому вигляді. [52, с. 73–74].

У останніх навчальних посібниках залишається чимало "недоліків" у розгляді активності Української Центральної Ради, які не сприяють формуванню історичного усвідомлення та набуттю учнями глибоких знань з цієї ключової теми. Оскільки лише після успішного освоєння саме цього розділу, учні, розглядаючи наступні теми, пов'язані з установами радянської влади, зможуть свідомо прийти до висновку, що УРСР не є спадкоємицею УНР, а є псевдодержавою, введеною ззовні та створеною за радянським зразком. У 1921 році Українська революція зазнала поразки, а досягнення Української Центральної Ради були втрачені. Україна була завойована і розділена між чотирма державами. Національне державотворення припинилося і відновилося лише у 1991 році.

Учні повинні розуміти, що формування держави в Україні під час радянського періоду відрізняється від утворення національної держави. УРСР, як держава, не була абсолютно самостійною, оскільки не мала власних кордонів, зовнішньої та внутрішньої політики, армії, валюти, громадянства, символіки та державної мови. Зазначимо, що ці характеристики властиві періоду 1917–1921 років, доки Україна не втратила свою національну державність під впливом завоювання і наступних 70 років під «советським владарюванням».

На жаль, останні шкільні підручники не надають достатньої інформації та аналізу для повноцінного розгляду цієї теми. Деякі відомості навіть містять неточності щодо подій та дат.

Наприклад, у підручнику "Вступ до історії" для 5-го класу, автор Віталій Власов узагальнює тему під назвою "Українська революція та перші десятиліття більшовицької влади". Він об'єднує різні події, обмежуючи хронологію революційного періоду 1917–1920 роками заради відповідності радянським штампам. Це може сприйматися п'ятикласниками як поступовий перехід від революції до радянського періоду в історії України [4].

У деяких навчальних посібниках тема була представлена як простий перепис без внесення суттєвих змін. Зокрема, це стосується розділу про "Українську Центральну Раду" у підручнику для 10 класу, авторами якого є О. Пометун та Н. Гупан, створеного в 2018 році та введеного в навчальний процес наступного року. У цьому підручнику весь розділ був скопійований з підручника 2012 року та внесені зміни не мають суттєвого характеру. Хоча можна відзначити зміну акцентів, зокрема, у описі вторгнення більшовицької армії на територію УНР, де автори визначають поняття "країна-агресор", вказуючи на комуністів. Отже, залишаючи основний зміст незмінним, робиться акцент на нових аспектах. Параграфи залишаються об'ємними та розділені на 3–4 значущих пункти. Інформація в них є достатньо інформативною, але викладена більш сухою енциклопедичною мовою. Також слід відзначити відсутність джерел при поданні інформації. Перевагою даного підручника є виокремлення основних понять, історичних постатей та дат у тексті, пояснення термінів у відокремленій рубриці та присутність висновків в кінці кожного параграфу. Автор аналізує діяльність УЦР, вказує на важливість та наслідки Універсалів. Також надає пояснення таким термінам, як "Ультиматум" та "Агресія", що залишається актуальним і в сучасному контексті. Таким чином, при описі вторгнення більшовицької армії на територію УНР, автори підручника вводять визначення поняття "країна-агресор", підкреслюючи в цьому контексті комуністів. Зберігаючи основний зміст, робляться нові акценти [34].

Також присутнє практичне завдання, що є аналогічним до завдання в підручнику І.О. Бурнейко. Методичне забезпечення цього підручника має свої відмінності, зокрема, в ньому фотографії мають невеликий розмір, і різноманітні

картини, плакати та карикатури представлені недостатньо повно. Також, у тексті параграфів відсутні історичні джерела. Навіть при наявності практичного завдання, воно аналогічне завданню в підручнику І.О. Бурнейко. Крім того, завдання до практичної роботи не включені в текст підручника, а розміщені в його інтерактивній частині, що ускладнює їх виконання, оскільки потрібно передбачити можливість роздрукувати їх учителю або впевнитися, що всі учні можуть відкрити документи на своїх пристроях. Це рішення було ухвалене для збереження місця в підручнику та паперу. Тим не менше, на нашу думку, це можна було досягти за рахунок скорочення основного тексту та збільшення інтерактивності підручника. Те ж саме можна сказати і про підсумкове тестування. Воно створене для даної теми, але розміщене в інтерактивній частині, тому його обсяг на уроках є мінімальним. З іншого боку, позитивним аспектом є включення після кожного параграфу завдань різного рівня складності, що сприяє формуванню базових компетенцій, передбачених програмою та Державним стандартом [44].

Дуже схожий стиль можна прогледіти у підручниках Н. Сорочинської та О. Гісема. З урахуванням участі О. Гісема у колективі обох авторів, не вражає дивовижність паралелі у текстах. Зокрема, в раніше згаданому підручнику О. Гісема та О. Мартинюка є викладена ідея стосовно утворення Української Центральної Ради (УЦР): «16—17 березня члени Товариства українських поступовців (ТУП) також користувалися інструкціями Тимчасового уряду й, за аналогією з міськими або губерньськими радами, створили представницький орган київських українських громадських організацій – Українську Центральну Раду (УЦР) для координації національного руху. 20 березня 1917 р. було сформовано керівництво УЦР» [14, с. 25]. Аналогічна фраза зустрічається і в підручнику Н. Сорочинської та О. Гісема: «16–17 березня члени Товариства українських поступовців також використали інструкції Тимчасового уряду й, слідуючи прикладу міських або губерньських рад, стали формувати представницький орган київських українських громадських організацій – Українську Центральну Раду (УЦР) для координації національного руху.

20 березня 1917 р. було сформовано керівництво УЦР.» [37, с. 191]. Такі паралелі не є винятками і свідчать про фактично одночасну та не завжди добросовісну роботу О. Гісема над обома підручниками.

Особливістю нового підходу є присутність історичних джерел у тексті параграфу, розширених запитань і завдань. Це робить його більш насиченим та легше сприйманим, в порівнянні з попереднім методом. У той же час, виявляється, що у підручнику зберігається та сама складність з розміщенням практичної роботи та узагальнюючих матеріалів, які перенесені до інтерактивної частини [37].

У підручнику О. Пометун відведено місце для вивчення початку Української революції у розділі, присвяченому 4–11 параграфам. Вони є компактними та конкретними в поданні інформації. Особлива увага приділяється ключовим термінам, датам та особам. Додатковим плюсом є наявність бібліографічної інформації, яка надається в окремих рубриках. У шостому параграфі особливу увагу привертає джерело, яке розкриває інформацію про створення Центральної Ради (Додаток Г). Автор послідовно розгортає події початку Української революції та вплив Центральної Ради на її перший етап. Особлива увага приділяється особам М. Грушевського – лідера УЦР та Володимира Винниченка – голови Генерального секретаріату. Також пропонується виконати практичне завдання, яке викликає учнів визначити досягнення та недоліки, які відзначила УЦР під час державного будівництва [34].

В. Власов та С. Кульчицький спільно написали два підручники з історії України для 10 класу, які були видані у 2018 році. Один із них призначений для звичайних та непрофільних класів, а інший передбачав поглиблене вивчення теми [9; 11]. Обидва підручники мають схожий зміст (Додаток Б). У профільному варіанті параграфи, по суті, аналогічні тим, що в стандартному підручнику, але призначені для двох уроків, у той час як учні стандартних класів повинні вивчати вдвічі більше матеріалу за один урок. Таким чином, для загального огляду використовується рівень стандарту.

Текст має добру структуру і розділений на невеликі пункти. Основні поняття, дати і історичні персонажі виокремлені жирним шрифтом. Кожен параграф містить велику кількість фотографій, які служать ілюстративним матеріалом. Крім того, автори вставляють проблемні та конкретно-історичні питання до окремих фотографій, плакатів і карикатур. Підручник активно використовує історичні карикатури та містить визначення основних понять та біографічні довідки про ключових історичних постатей. Текст також включає розділ про роботу з картою, хоча деякі картографічні матеріали залишаються чорно-білими. Можливо, такий вибір кольорів карт взяття з метою адаптації учнів до схем, які часто використовуються на ЗНО. Однак ймовірніше, що автори використали вже готові схеми, які вони використовували у своїх посібниках для підготовки до ЗНО, і вирішили включити їх до підручників, не розглядаючи докладності такого рішення [11].

Загальний тон підручника відзначається відповідністю головним ідеям нової програми, проте автори не ухиляються від висловлення своїх оціночних суджень. Робота С. Кульчицького та В. Власова з історичними джерелами, їхні питання та завдання, займають важливе місце в тексті, при цьому є достатньою кількістю джерел. Автори акцентують увагу на вивченні дітей різними формами радянської та нацистської пропаганди, використовуючи агітаційні плакати. Учні мають розглянути їх і самостійно прийти до висновку про викривлення історичної реальності. Також важливу роль відіграють різноманітні фото, до яких подано питання для осмислення або вирішення історичних проблем. У порівнянні з іншими підручниками, методичний матеріал цього посібника вважається одним з найкращих через різноманітність джерел та відповідні завдання.

Але слід відзначити, що практичні роботи з даної теми не включені в текст. Автори, С. Кульчицький та В. Власов, є також авторами кількох посібників для ЗНО, тому їхній підручник взагалі відповідає програмі зовнішнього незалежного оцінювання з історії України. Недоліком є відсутність узагальнень і практичних завдань щодо теми «Початок Української революції» [11].

Порівняно з іншими частинами, параграфи у підручнику колективу авторів, таких як Г. Хлібовська, М. Крижановська, О. Наумчук (далі – підручник Г. Хлібовської), вражають своєю компактністю. Текст розділений на невеликі блоки, кожен із яких завершений 1–3 питаннями для закріплення інформації. Цей підхід сприяє кращому засвоєнню складного матеріалу, особливо за умови використання жирного шрифту для виділення ключових моментів. Незважаючи на поверхневість представлення матеріалу, підручник ідеально підходить для непрофільних класів, охоплюючи всі основні аспекти, хоча не деталізує їх так, як інші розглянуті підручники [44].

Важливим елементом підручника Г. Хлібовської є розділ, присвячений роботі з письмовими джерелами та відповідними питаннями до текстів. Однак варто відзначити, що візуальні джерела виглядають дуже маленькими і в основному служать інформаційною метою. Біографічні довідки доповнюють портрети основних діячів. На завершення кожного параграфу надані ключові дати для закріплення та невелика група питань (Додаток Д). Розділ завершується узагальненням за темою, але відсутні розробки практичної роботи, що може ускладнити якісну підготовку до даної теми [44].

Позитивний момент підручника полягає в описі подій 1917 року в Криму та створенні Кримської Народної Республіки. З іншого боку, можна вказати на наявність механічних помилок у написанні тексту [44, с. 58].

Крім цього, у сучасній школі існує інтегрований курс під назвою «Історія: Україна і світ» для учнів 10–11 класів, спрямований переважно на класи з математичним, технічним або природничим профілем. Цей курс об'єднує події, що розгорталися в ХХ – на початку ХХІ століття як в Україні, так і в глобальному контексті. У межах програми діяльність Української Центральної Ради розглядається в розділі № 2, під назвою «Розпад імперії та формування національних держав», який розрахований на 8–10 уроків і включає узагальнення та урок тематичного контролю [64, с. 19–20].

Цей розділ курсу представлений двома підручниками на сьогоднішній день. Один з них створений вже відомим О. Гісемом («Соціальні й національні

революції в Європі. Українська революція» (Додаток В)), який є надзвичайно активним автором історичних посібників і, ймовірно, має монополію на конкурсі підручників [13]. Інший підручник розроблено М. Мудрим та О. Аркушею [32].

Підручник О. Гісема складається з чотирьох параграфів, присвячених подіям початку Української революції, з яких два повністю розглядають діяльність Української Центральної Ради. Третій розділ його підручника практично весь присвячений Українській революції. Лише два параграфи відводяться для вивчення революційних подій в Російській імперії. Відповідно, основний акцент робиться на висвітленні української історії [13].

Синхронно з цим, у підручнику М. Мудрого та О. Аркуші присвячено 6 параграфів темі. Важливий акцент при цьому робиться на розгляді питань всесвітньої історії. Дослідження подій в Україні представлено в окремих пунктах параграфів, проте деяка інформація, така як портрети видатних українських діячів, оброблено поверхнево, існує недостатня кількість джерел, і загалом відсутній методичне наповнення [32].

Отже, навчальна література за новою програмою демонструє значну різноманітність. Вона варіюється від перевидань старих матеріалів до створення оригінальних підручників, що включають багатий методичний апарат. З огляду на те, що учні повинні готуватися до ЗНО, найбільш інформативним є підручник С. Кульчицького та В. Власова. Загальний аналіз підручників, які включають тему «Українська Центральна Рада», свідчить про неоднорідність тексту та методичної складової, включення візуальних та письмових джерел тощо. Проте, основний текст у підручниках за новою програмою майже однаковий, за винятком матеріалів для інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ», які спрямовані на висвітлення ролі українського народу в опозиції до більшовизму та закріплення усвідомлення учнів тези про злочинний більшовицький тоталітарний режим.

3.2. Вплив політики національної пам'яті доби незалежності на тексти шкільних підручників

Політика пам'яті в Україні визначається різними факторами, зокрема, ідеологічними переконаннями та рівнем історичних знань керівництва країни. Одним із ключових чинників є рівень історичної свідомості суспільства та його ставлення до подій, що сталися за участі Української Центральної Ради.

Важливим був геополітичний чинник. Рівень інтенсивності звернень влади до питань історії залежав і від загальнополітичних процесів в країні: він зростав напередодні й під час виборів, політичних криз, суспільних потрясінь

Щодо пам'яті про Українську революцію 1917–1921 рр. та Українську Центральну Раду, вона забезпечується рядом наукових установ, таких як Український Інститут Національної Пам'яті, Національний Інститут Стратегічних Досліджень, Інститут Історії України НАН України, Інститут Політичних і Етнонаціональних Досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Галузевий Державний Архів СБУ, Інститут Української Археографії та Джерелознавства ім. М. Грушевського, а також спеціально створені комісії. Ці організації проводять науковий супровід меморіальної політики, беруть участь у створенні нормативних актів, реалізації запланованих заходів, а також здійснюють діагностику та моніторинг, розробляють меморіальні стратегії."

Основою стратегії управління політикою пам'яті є ряд нормативних актів, як загального спрямування, так і спеціально орієнтованих на аспекти революції та діяльності Української Центральної Ради. Ця стратегія стала особливо актуальною під час президентських термінів В. Ющенка та П. Порошенка. Велика кількість актів приділяється Дню Соборності, вшануванню пам'яті учасників бою під Крутами, і серед них особливо виділяється постать М. Грушевського. Зауважимо, що не всі важливі учасники революційних подій отримали окремі меморіальні акти від центральних органів влади. Крім М. Грушевського, інші видатні постаті того періоду часто отримували відзнаки лише один-два рази, з невеликою кількістю заходів. Загалом можна сказати, що

«комплексний підхід» до відзначення революції та її учасників був втілений у практиці В. Ющенко двічі та один раз у виконанні П. Порошенка.

Зміни в освітній парадигмі на початку 1990-х років в різних областях України сприймалися різним чином. У 1991–1992 навчальному році було продовжено вивчення історії СРСР (курс, який був скасований у 1992 році з прийняттям «Концепції шкільної історичної освіти»), при цьому в старших класах також вивчалася історія України. Але в різних регіонах України часто відмовлялися від одного курсу на користь іншого: на південному та східному заходах відмовилися від історії України, тоді як на заході – від історії СРСР [85, с. 19]. Початково викладання історії України розпочалося в західних областях, де вчителі Львівщини створили власний проєкт викладання паралельно до вже затвердженої державної «Концепції середньої загальноосвітньої школи України» [114].

Різні регіони виявляли різний підхід до гуманітарної політики центрального уряду. Наприклад, у 2009 році відділ освіти Донецької міської ради провів аналіз шкільних підручників з історії та визначив, що вони однобічно висвітлюють факти. Комісія висловила непокір щодо недостатньої інформації про створення та діяльність ДКРР. У відповідь на цей аналіз депутати міської ради внесли зміни до викладання історії, визначивши проведення «уроків історичної правди», пояснення «суперечливих історичних фактів» та надання альтернативної інформації поруч із версіями подій, що є в підручниках. Крім того, депутати звернулися до Міністерства освіти із пропозицією виключити «суперечливі історичні питання» з ЗНО [124].

Ще однією ілюстративною ситуацією є реакція Львівської міської ради на цензуру підручників з історії під час президентства В. Януковича. За рішенням місцевих депутатів підручники з історії повинні були доповнюватися матеріалами, які були виключені з нових підручників (наприклад, бій під Крутами) [113]. Значні розбіжності в сприйнятті подій Української революції 1917–1921 рр. помітні в «регіональних» підручниках з історії, схвалених

профільним міністерством для використання під час факультативних занять або уроків історії рідного краю [56, с. 91–97].

«Забезпечення шкіл актуальними підручниками становило серйозну проблему». За словами С. Кульчицького, автора перших покоління підручників з історії, перші видання виявилися експериментальними, оскільки їхні концепції віддзеркалювали погляди самого автора, а не відповідали стандартам Міністерства освіти [55, с. 8]. У видачах цього часу накази Міністерства освіти найчастіше містили тези про зміцнення демократизації системи освіти, її модернізацію та відокремлення від політичних впливів [89, с. 51–52]

Підручник М. Коваля, С. Кульчицького, Ю. Курносова та В. Сарбея, який ми розглядали раніше, отримав гриф Міністерства освіти УРСР і вийшов у світ влітку 1991 року російською й українською мовами з тиражем 800 тис. примірників [45]. У підручнику вже помітний відхід від радянських тлумачень: автори не вбачали Центральну Раду як контрреволюційну націоналістичну організацію, а події 1917–1921 рр. не тлумачили як національну революцію (заголовок розділу «1917 р. на Україні»). Викладено політику більшовиків щодо припинення існування республік. З іншого боку, підручник містить багато цитат В. Леніна, при цьому основна увага приділяється переважно комуністичним діячам, зафіксовано масову участь українців у боротьбі проти Центральної Ради [85, с. 13]. Однак через проголошення незалежності цей підручник втратив актуальність фактично відразу після виходу. Під час його підготовки до друку в Українському історичному журналі публікувались статті на різні теми, які служили матеріалом для вчителів і водночас відображали погляди академічних колах на оцінку певних подій [57, с. 60–79; 58; 59, с. 71–88]. Інформаційний вакуум частково заповнювався підручниками, виданими у діаспорі й перевиданими вже в Україні. Такими, наприклад, були «Історія України для дітей» Антона Лотоцького, «Історія України 1900–1923 рр.» Наталії Полонської-Василенко, «Україна. Історія» Ореста Субтельного, «Нарис історії України» Аркадія Жуковського та Ореста Субтельного. Перші дві праці стали застарілими на початку 1990-х, а праця О. Субтельного була перекладом його підручника для

недільних шкіл, проте Міністерство освіти рекомендувало їх для використання у школах країни. Ці праці суттєво відрізнялися від радянських посібників. Основними їхніми героями стали діячі, яким не знаходили місця в радянських підручниках. З урахуванням відсутності в школах навчальної літератури місцеві владні органи пропонували використовувати під час навчання підручники з краєзнавства та періодичні видання, де були рубрики з історії [91, с. 113–114].

Під впливом змін в політичній обстановці історична освіта пройшла значні перетворення після приходу В. Януковича та його управлінського колективу, зокрема Д. Табачника, на посаду міністра освіти. У інтерв'ю для газети "День" Віктор Мисан поділився своїм досвідом переробки підручника з історії, підкреслюючи, що видавництво чітко визначило авторів, як писати та які ілюстрації використовувати [122].

Сам підручник В. Мисана для 5 класу, виданий у 2010 році, мав найбільші зміни порівняно з виданням 2005 року. Інформація про Помаранчеву революцію була вилучена, голод 1932–1933 років не був охарактеризований як штучний, підходом до радянської системи було подано у більш толерантних відтінках, а також виключено згадки про події на Крутах. Змінено спосіб опису встановлення радянського режиму, а інформацію про територіальні межі УНР замінили фрагментом з Третього Універсалу [28, с. 142–143]. Сам автор наголошував, що ці зміни були викликані директивами Міністерства освіти, більшість з яких стосувалися російської політики в Україні, хоча саме Міністерство заперечувало своє втручання [112].

Відповідно до цих модифікацій, на запитання Львівської міської ради було створено альтернативний підручник для 5 класу, який учні мали використовувати додатково при вивченні тем, що не входили до санкційованого Міністерством освіти змісту. Однак керівництво заборонило його використання, і прокуратурою було виявлено зацікавленість у цьому питанні. У 2013 році також відбулася зміна в переліку постійних джерел знань для ЗНО – знято С. Бандеру та Р. Шухевича, а додано Г. П'ятакова і М. Щорса [121].

Виданий у 2013 році зусиллям авторського колективу, очолюваного О. Пометуном, підручник з історії для п'ятого класу середньої школи виявився неповним щодо ключових історичних подій. Наприклад, не було належного висвітлення Голодомору, депортації кримських татар та Помаранчевої революції. У підручнику, хоч і зазначено, що більшовики прийшли до влади через підтримку робітників і найбідніших селян, проте опущено згадку про військову агресію з боку більшовицької Росії. Розділ, присвячений переходу влади від одного державного утворення до іншого, був описаний обмежено, а фото пам'ятника Артему розташовано поруч із пам'ятниками М. Грушевському, В. Винниченку, Є. Петрушевичу [36, с. 113–119].

Директор Інституту інноваційних технологій і змісту освіти при Міністерстві освіти і науки, О. Удод, який брав участь у відборі підручників, пояснював зміну змісту шкільних підручників бажанням відмовитися від політизації подій та фактів [116]. У той же час, міністр освіти і науки Д. Табачник, аргументував свою позицію бажанням об'єктивно висвітлювати ці події [123]. Ці зміни важливо розглядати в контексті ініціатив Д. Табачника, включаючи його пропозицію щодо нових підручників, в яких С. Бандеру та Р. Шухевича пропонувалося назвати "колабораціоністами" [125].

Також варто відзначити рішення міністра освіти і науки часів В. Януковича виключити з програми ЗНО з української літератури романи про Голодомор, такі як "Жовтий князь" В. Барки та "Марія" У. Самчука [110]. Самі підручники з української літератури також пройшли зміни: вивчення роману В. Барки більше не передбачалося, замість цього вводилася тема "Українська російськомовна поезія" [120].

Згідно з результатами аналізу навчального книговидання в Україні за 2011–2013 роки, що було проведено «Інститутом розвитку освіти» у 2014 році, визначено значний рівень монополізації ринку шкільних підручників. Наприклад, у 2012 році з 37 рекомендованих Міністерством освіти та науки підручників з історії України та всесвітньої історії, 30 були випущені трьома видавництвами, а 7 – чотирма. Протягом 2011–2013 років, два видавництва

отримали від 45,1% до 50% держзамовлення на підручники, тоді як інші чотири видавництва отримали від 22% до 32,1% [87, с. 6–7].

Адміністрація Віктора Януковича намагалася сформувати неагресивний образ Росії [111]. Питання нової історичної освіти стали предметом обговорення навіть у Парламенті. Цікавою є прийнята Верховною Радою України, де більшість належала «партії влади», постанова «Про відзначення героїв бою під Крутами» [119]. Цей проєкт постанови був представлений депутатами опозиційної партії «Свобода» перед річницею бою. Ініціатори вважали, що з 2010 року державні заходи з відзначення пам'яті учасників бою є недостатніми, а політика центральної влади спрямована на обмеження інформаційного висвітлення цієї події та відновлення радянського тлумачення історії України. У зв'язку з цим у проєкті запропоновано визнати подвиг героїв бою під Крутами на державному рівні, нагородити їх званням Герої України, організувати заходи з вшанування їх пам'яті та доповнити навчальні програми інформацією про подвиг юнаків під Крутами. Постанову підтримала більшість фракції Партії регіонів, але депутати від КПУ проти неї голосували [117].

Питання перегляду змісту підручників історії України взагалі часто викликали обговорення серед політичних представників, особливо членів КПУ. Різні політичні партії та депутати Верховної Ради України регулярно висували ініціативи щодо перегляду змісту історичних підручників, проводили відповідні обговорення. Найвидатніше проявлення цього було помітно у боротьбі за прийняття чи відхилення підручників для 10–11 класів загальноосвітньої школи. Ситуація нерідко доходила до гучних заяв у Верховній Раді від представників лівих політичних сил, які вимагали відкликати конкретні підручники. Депутати висували запити стосовно "фальсифікації" історії в шкільних підручниках, організовували спеціальні семінари, де проводилися спроби критикувати підручники, ініціювали негативні рецензії, ведучи судові процеси та приймаючи рішення щодо вилучення підручників з обігу [85, с. 55–63]. Представники центральної влади, які відмовлялися визнавати український національний наратив і виступали за радянський чи проросійський, встановлювали обов'язкові

умови для публікації цих підручників, намагаючись накладати авторам свої погляди [85, с. 79].

У 1996 році депутати Верховної Ради України Є. Красняков та В. Кузьєв звернулися до парламентського та урядового складу з вимогою вилучити всі підручники з історії для старшокласників. Вони вважали, що ці підручники фальсифікували історію українського народу та викривали свідомість молодого покоління [93, с. 28].

У результаті цього депутатського звернення у 1997 році в Інституті історії України була створена спеціальна комісія [85, с. 60]. Автори підручників зазнали тиску з боку представників регіональних еліт Півдня і Сходу України, які вимагали створення альтернативного регіонального підручника з історії, що відображав би правдиву історію відповідного регіону [85, с. 24–53].

Підручник з історії України, написаний Федором Турченком у 1994 році, також був обговорений в парламенті, що призвело до певних термінологічних змін у його другому виданні. Наприклад, терміни "радянські війська" і "радянська влада" за період 1919–1921 років були замінені на "червоні війська" і "більшовицька влада".

Питання змісту шкільних підручників час від часу отримувало міжнародний розмір. Наприклад, починаючи з 2001 року, відповідно до угоди між Інститутом історії України НАН України та Інститутом загальної історії РАН, діяла спільна українсько-російська комісія, члени якої були затверджені у 2002 році. Ця комісія функціонувала в рамках "Року України в Росії" і призначалася для розробки рекомендацій з написання нових підручників з історії, з основним акцентом на відносинах між Росією та Україною. Серед інших питань, російська сторона висловлювала незадоволення стосовно представлення подій 1918–1919 років в Україні в українських підручниках.

У 2003 році віце-прем'єр російського уряду запропонував взаємний перегляд шкільних підручників російськими та українськими науковцями. Українські науковці реагували на цю ініціативу, розглядаючи її як спробу Росії впливати на зміст українських підручників. Тому українські інтелектуали у

2002 році звернулися до української влади із "Відкритим листом українських істориків, інтелігенції і представників громадськості щодо загрози політичного перегляду української історії". У цьому листі вказувалося, що вплив людей без історичної освіти на зміст підручників є неприпустимим, і засуджувалася мотивація російської сторони щодо перегляду підручників, написаних після 1990-х років, за якою передбачалася політична кон'юнктура. Автори листа також виступали проти відзначення 350-річчя Переяславської ради, ініційованого Л. Кучмою у 2002 році. У відповідь на створення російсько-української комісії, було утворено "Комітет захисту української історії" під керівництвом Ярослава Дашкевича.

У 2010 році відбулася нова спроба узгодження історії, присвячена історіям Росії, України і Білорусі. Ініціатором цього процесу став заступник міністра освіти Білорусі [85, с. 82]. Того самого року під час відео-мосту між Києвом і Москвою Д. Табачник оголосив про плани видання спільного російсько-українського підручника для вчителів до кінця 2010 року [126]. Починаючи з кінця 2010 року, розпочалися зустрічі нової українсько-російської комісії, яку очолював.

Цікаво, що діяльність подібної українсько-польської комісії, заснованої ще у 1993 році, не викликала такого великого резонансу. Її завданням було надавати рекомендації авторам підручників. Комісія з удосконалення підручників з історії та географії між Польщею і Україною була створена на основі Угоди про співпрацю між Міністерством освіти України та Міністерством національної освіти Республіки Польща. Склад комісії включав відомих істориків, таких як Р. Арцишевський, Л. Василевський, Ю. Войцехівський, Я. Ісаєвич, С. Кульчицький, О. Могила, В. Сергійчук. У 1993 році відбулася перша нарада, під час якої проводилося взаємне рецензування шкільних підручників. Зокрема, польська сторона високо оцінила підручник С. Кульчицького, М. Ковта, Ю. Лебедевої для 10 класу, хоча були зауваження щодо термінології, таких як терміни "Закерзоння", "польська окупація Львова" і інші [88, с. 152].

Починаючи з 2007 року, УІНП здійснював оцінку та аналіз шкільних підручників. Ініціатором цього процесу був УІНП, який організував робочі наради та створив спеціальну Робочу групу з істориків для моніторингу підручників. Після перших двох нарад, які відбулися 19–21 жовтня 2007 року, була підготовлена аналітична праця, яка висвітлювала проблеми шкільної історичної освіти [127]. За результатами цих нарад дослідники визначили, що політична та мілітарна історія є домінуючими темами у підручниках, а їхня соціологічна перспектива створює "песимістичне" уявлення про Україну як країну з безперервним колоніальним статусом.

У 2008 році відбулася третя нарада Робочої групи, де були обговорені результати заочної дискусії з науковцями України щодо аналітичного тексту. На тій же нараді була представлена концепція історичної освіти [94]. До 2009 року після четвертої та п'ятої нарад була розроблена нова концепція та проєкт програм викладання історії в школі. Основні зміни стосувалися антропологізації минулого, відмови від уявлення про український народ як нації-жертви та акценту на успішних моментах історії. Програма для 10 класу була повністю перероблена: Українську революцію представлено як частину європейських революційних рухів [46, с. 54]. Особлива увага була приділена реакції громадськості на Перший Універсал та ставленню російських, польських та єврейських політичних сил до української автономії. Гетьманат на прикладі Києва використовувався для показу стабільності, порівняно з анархією в більшовицькій Росії. Проєкт програми також включав революційні події в Криму, на Півдні України, Буковині, Бессарабії та Закарпатті, з темами, такими як "Труднощі повсякденного життя" та "Суспільство і революція" [46, с. 59–64]. Після реорганізації УІНП у 2010 році діяльність Моніторингової комісії з аналізу підручників з історії фактично припинилася.

Отже, формування підручників в Україні визначається значною ступенем незалежності від держави, історичні тексти складаються в провідних наукових установах. Варто відзначити, що як радянські, так і перші підручники періоду незалежності в основному створювалися вченими Інституту історії України

НАН України. Політичні зміни в країні в основному спричиняли зміни в історичних тексти. Автори підручників частково формували свої роботи відповідно до власних поглядів, а також згідно зі затвердженими освітніми історичними програмами.

Початково підручники пройшли еволюцію від відкритого радянського нарративу в кінці 1980-х років до експериментальних версій початку 1990-х років. Вони все ще містили елементи радянського історіописання, але концептуально вже відрізнялися. З того часу виникло розуміння Української революції як ключового етапу утворення держави, боротьби за незалежність, її установа та захист.

Найбільш значущі зміни в історичній освіті відбулися після Революції Гідності, коли автори підручників почали акцентувати увагу на подіях та особистостях, які раніше залишалися непоміченими. Деякі теми отримали суспільно-політичну вагу в контексті російської агресії проти України, такі як революційні події в Криму, проведення Курултаю та визволення Криму П. Болбочаном.

ВИСНОВКИ

Українська Центральна Рада відіграла важливу та визначну роль в історії України. Створена внаслідок соціальних та політичних змін, спричинених революційними подіями в Росії, Центральна Рада виступила головним органом координації та представництва для українського народу. Діяльність Центральної Ради призвела до проголошення незалежності Української Народної Республіки (УНР), яка була визнана у світі як самостійна держава. Цей подвиг вивів Україну на міжнародну арену і створив можливість для міжнародних переговорів та укладення угод. Центральна Рада активно сприяла розвитку освіти та культури в Україні, створюючи навчальні заклади, гімназії, видавництва, театри та музеї. Це сприяло збереженню та підтримці української культурної спадщини в умовах складних історичних обставин.

Вивчення теми "Українська Центральна Рада" у навчальному процесі вирізняється завдяки методологічним аспектам, що є важливою складовою формування історичної свідомості та національного самоусвідомлення учнів. Один з основних підходів полягає в ретельному аналізі періоду становлення та функціонування Української Центральної Ради, охоплюючи політичні, економічні, соціокультурні та міжнаціональні аспекти.

Залучення учнів та розвиток їхніх аналітичних навичок досягається за допомогою інтерактивних методів, таких як групові обговорення, рольові ігри та аналіз історичних джерел. Використання сучасних технологій, таких як віртуальні екскурсії та мультимедійні презентації, сприяє глибшому розумінню подій того періоду та створює платформу для активних дискусій та критичного мислення.

Необхідність вивчення теми в контексті сучасних викликів та перспектив свідчить про важливість адаптації історичного досвіду до сучасності, розуміння його впливу на формування національної ідентичності та сприяє розвитку громадянської свідомості. Цей підхід сприяє глибшому осмисленню та оцінці історичних процесів, що визначає вагу вивчення теми "Українська Центральна

Рада" в сучасному освітньому середовищі та розуміння її ключових представників.

У підручниках з історії України, які були випущені від 1991 до 2018 року, особлива увага приділяється ранньому етапу Української революції як періоду формування важливої складової майбутньої української державності, а саме – Української Народної Республіки (УНР). Підручники висвітлюють еволюцію Української Центральної Ради, яка з періоду громадської організації перетворюється на лідера національно-визвольного руху та регіональний орган влади в Україні, досягаючи кульмінації з проголошенням автономії. Протягом цього часу ключові українські діячі не розглядали серйозно ідею повного відокремлення України від Росії, а намагалися перетворити Російську імперію на федерацію, де Україна мала б внутрішню суверенність та проводити власні збори для вирішення внутрішніх політичних питань.

Нова навчальна література, розроблена в рамках оновленої програми, демонструє значну різноманітність, включаючи як перевидання старих матеріалів, так і створення оригінальних підручників з багатим методичним апаратом. З огляду на необхідність підготовки учнів до ЗНО, особливо інформативним є підручник С. Кульчицького та В. Власова. Загальний аналіз підручників, які охоплюють тему "Українська Центральна Рада", свідчить про неоднорідність тексту та методичної частини, включення візуальних та письмових джерел тощо. Проте, основний зміст підручників за новою програмою майже однаковий, за винятком матеріалів для інтегрованого курсу "Історія: Україна і світ", які акцентують увагу на ролі українського народу в опозиції до більшовизму та закріпленні усвідомлення учнів щодо злочинного більшовицького тоталітарного режиму.

Політичні трансформації в країні в основному відбивалися на історичних текстах. Автори підручників частково формували свої роботи відповідно до власних переконань та відповідно до затверджених освітніх історичних програм. "Українська Центральна Рада" в сучасному освітньому середовищі та її ключові представники залишаються об'єктом дослідження.

Спочатку підручники пройшли еволюцію від відкритого радянського нарративу в кінці 1980-х років до експериментальних версій на початку 1990-х. Хоча вони ще містили елементи радянського історіописання, концептуально вони вже відрізнялися. З того часу почало формуватися розуміння Української революції як ключового етапу утворення держави, боротьби за незалежність, її встановлення та захист.

Найсуттєвіші зміни в історичній освіті відбулися після Революції Гідності, коли автори підручників стали акцентувати увагу на подіях та особистостях, які раніше залишалися непоміченими. Деякі теми отримали суспільно-політичну вагу в контексті російської агресії проти України, такі як революційні події в Криму, проведення Курултаю та визволення Криму П. Болбочаном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Підручники та посібники

1. Дорошенко Д. Історія України з малюнками для школи. Київ: Освіта, 1993. 238 с.
2. Баханов К. О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: дидактичний словн.-довід. Запоріжжя: Просвіта, 2002. 108 с.
3. Власов В. Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2010. 208 с.
4. Власов В. Вступ до історії: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2018. – 208 р.
5. Власов В. С. Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2000. 200 с.
6. Власов В. С. Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2001. 248 с.
7. Власов В. С. Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Абрис, 1999. 279 с.
8. Власов В. С. Данилевська О. М. Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2001. 248 с.
9. Власов В. С. Кульчицький С. В. Історія України (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2018. 304 с.
10. Власов В. С., Данилевська О. М. Вступ до історії України : Вступ до історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2006. 200 с.
11. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2018. 256 с. URL: <https://shkola.in.ua/1749-istoriia-ukrainy-10-klas-vlasov-2018-stand.html> (Дата звернення 20.08.23)
12. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав.2007. 615 с
13. Гісем О. В. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 256 с.

14. Гісем О. В., О. О. Мартинюк Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Харків: Ранок, 2018. 240 с., с. 25
15. Гриценко І. Гомін віків: навч. посіби, з історії Україн для 5-го кл. / за ред. М. М. Карабанова, Київ: РВЦ «Проза», 1994. 192 с.
16. Гупан Н. Пометун О.І. Новітня історія України: 1914-1939: Навч. посібн, з історії Україн для 10 класу. Київ, 2004.
17. Даниленко В. Історія України: навч. посіби, з історії Україн для 5-го кл. Київ.
18. Даниленко В. М., Гузенков С. Г., Колодяжний М. М. Історія України: навчальний посібник для 10 класу серед. загальноосвіт. шк. Запоріжжя, 2002.
19. Коваль М. В., Кульчицький С. В., Курносів Ю. О., Сарбей В. Г. Історія України: пробний навчальний посібник для 10-11 класів середньої школи / за ред. Ю. Ю. Кондуфора Київ, 1991.
20. Коваль М. В., Кульчицький С.В., Курносів Ю.О. Історія України: матеріали до підручн. для 10-11 кл. середн. шк. Київ, 1992.
21. Коляда І. А. та ін. Історія України (1914-1939 рр.). 10 клас: пробн. навчальн, посібник. / за ред. О. П. Реєнта 4-е видання, доповнене – перероблене. Харків, 2001.
22. Кульчицький С. В., Коваль. М. В. Історія України: підруч. для 10 кл. серед. шк. Київ, 1998.
23. Кульчицький С.В., Шаповал Ю.І. Новітня історія України (1914-1939): підруч. для 10-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ, 2003.
24. Кучерук О. Оповідання з історії України: проб, підруч. до почат, курсу з історії України для 5 кл. серед. шк. / упоряд. метод. апарату: О. С. Кучерук і В. В. Єжов. Київ: Освіта, 1992. 158 с.
25. Кучерук О. Оповідання з історії України: проб, підруч. до почат. курсу з історії України для 5 кл. серед. шк. / за ред. проф. С. В. Кульчицького; 2-ге вид., доп. Київ: Освіта, 1993. 239 с.
26. Левігас Ф. Л., Салата О.О. Методика викладання історії: практикум для вчителя. Харків: Основа, 2007. 112с

27. Мисан В. О. Вступ до історії України: підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. 3-тє вид., перероблене. Київ: Генеза, 2003, 200 с.
28. Мисан В. О. Оповідання в історії України: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2006. - 184 с.
29. Мисан В. О. Оповідання з історії рідного краю: підруч. для 5 кл. загальноосв. навч. закл. Київ: Генеза, 1995. 144 с.
30. Мисан В. О. Оповідання з історії рідного краю: підруч. для 5 кл. загальноосв. навч. закл. Київ: Генеза, 1997. - 208 с.
31. Мисан В. О. Оповідання з історії України, рідного краю: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Рівне: ред. газети «Зміна», 1992. 96 с.
32. Мудрий М. М., Аркуша О. Г. Історія: Україна і світ (інтегр. курс, рівень стандарту): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2018. 288 с. URL: <https://shkola.in.ua/1751-istoriia-ukraina-i-svit-10-klas-mudryi-2018.html> (дата звернення 12.08.2023).
33. Пометун О. І. Компетентнісно-орієнтована методика навчання історії в основній школі: метод. посібник Київ.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
34. Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с. URL: <https://shkola.in.ua/2269-istoriia-ukrainy-10-klas-pometun-2018.html> (дата звернення 17.08.2023).
35. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: метод. посіб. Київ: АПН, 2002. 136 с.
36. Пометун О., Костюк І., Малієнко Ю. Історія України (Вступ до історії): підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ, 2013. 192 с.
37. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2018. 256 с., с. 191
38. Струкевич О. К. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Грамота, 2018. 240 с. URL:

<https://shkola.in.ua/1752-istoriia-ukrainy-10-klas-strukevych-2018.html> (дата звернення 10.07.2023).

39. Темиров Ю. Т., Темирова Н.Р., Тодоров И.Я. История (1914–1945 гг.). Интегрированный курс: учебное пособие для 10 класса общеобразовательной школы. Донецк, 1998.
40. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. (1917-1945 рр.): підручник для 10-го класу середньої школи. Київ, 1992.
41. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. (1917-1945): підруч. для 10-го кл. серед. загальноосвіт. навч. закл. Вид. 2-е, виправлене та доповнене. Київ, 1998.
42. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. (1917-1945 рр.): підручник для 10-го класу середньої школи. Київ, 1994.
43. Турченко Ф. Г. Новітня історія України. Частина перша. 1914-1939 рр.): підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Вид. 3-тє, виправл. та допов. Київ, 2002.
44. Хлібовська Г. М., Наумчук О. В., Бурнейко І., Крижановська М. Є. Історія України підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль, 2018. 280 с.
45. История Украины: пробное учебное пособие для 10-11 классов средней школы. Київ, Освіта, 1991. 368 с.
46. Концепція та програми викладання історії України в школі (проекти). Київ, 2009. 87 с.

Навчальні програми

47. Всесвітня історія. Історія України. (інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.
48. Програма з історії України. 7-11 класи (Проект) *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 7–8.

49. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Історія України. 5–11 класи. Всесвітня історія. 6-11 класи. Київ, 1996.
50. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 5-11 класи. Київ, 2005.
51. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. 10-11 клас 2014р. Профільний рівень. Суспільно-гуманітарний напрям, історичний профіль
URL: <http://www.mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/ist-ukr-pr-prof-r-ven-10-11.pdf> (дата звернення 06.07.2023)
52. Навчальна програма з курсу «Історія України. Всесвітня історія» з сайту МОН.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення 12.08.2023).

Монографії та статті

53. Багатопартійна українська держава на початку ХХ століття: Програмні документи перших українських політичних партій / Упор. В. С. Журавський. Київ: Науково-інформаційне підприємство «Поліщук», 1992. 96 с.
54. Афонін О., Касьянов Г., Харламова Т. Навчальне книговидання в Україні: пропозиція змін. Аналітична записка. Київ, 2014. 14 с.
55. Вітчизняна історія в школах і вузах України: останнє десятиріччя. Збірник матеріалів семінару Київського проекту інституту Кеннана та Інститут історії України НАН України. 3 жовтня 2002 р. Київ, 2002. 32 с.
56. Власюк С. Українська національно-демократична революція 1917– 1921 рр. у регіональних шкільних підручниках з історії. *Наукові записки* Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2017. Вип. 26. С. 91–97.
57. Кульчицький С. Українська Держава часів гетьманщини. *УІЖ*. 1992. № 7–8. С. 60–79.

58. Кульчицький С. Центральна Рада. Утворення УНР (Закінчення). *УІЖ*. 1992. № 6. С. 73–94.
59. Кульчицький С. Центральна Рада. Утворення УНР. *УІЖ*. Київ, 1992. № 5. С. 71–88.
60. Полянський П. Про Українсько-польську комісію експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії. *УІЖ*. 1999. № 1. С. 151–153.
61. Басара-Тиміщак Г. Розвиток української національної ідентичності на Наддніпрянщині у 1917 – на початку 1919 років: Галицький чинник. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. Вип. 5. Київ, 2010. 340 с.
62. Верстюк В. Українська Центральна Рада та її Універсали: Третій та Четвертий. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917- 1921 рр*. Вип 1. Київ, 2002. С. 314.
63. Верстюк В. Ф. Політична боротьба за владу в Українській Народній Республіці в перші місяці її проголошення. *Український історичний журнал*. Київ, 2008. № 1. С. 3145;
64. Гирич І. Б. Концептуальні проблеми історії України / ред.: Б. Будний. Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2011. 224 с.
65. Грицак Я. Українська революція 1914-1923: нові інтерпретації. URL: <http://old.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um23/ProblemyIstoriografiji/2HRYTSAK%20Yaroslav.htm>. (дата звернення 18.07.2023).
66. Грушевський М. Після IV Універсалу. На порозі Нової України. Гадки і мрії *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ: Тво. «Знання» України, 1991. 240 с.
67. Грушевський М. Як все починалося, або «радісні дні всеросійського визволення». Українська Центральна Рада й її Універсал *Хто такі українці і чого вони хочуть* / Наук. ред. О. М. Мироненко; Відп. ред. С. І. Матвієнко, Л. Г. Паламарчук, Н. І. Підлужна. Київ: Тво. «Знання» України, 1991. 240 с.
68. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. Київ.: Т-во «Знання» України, 1991. 240 с.
69. Гунчак Т. Україна: Перша половина ХХ століття. *Нариси політичної історії*. Київ: Либідь, 1993. 288 с.

70. Дзісяк Я. Історичний аналіз окремих спроб українського державотворення. Тернопіль: «Тернограф», 2010. 188 с.
71. Дубасова Г. Формування навичок Soft skills на уроках історії. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2023. 305 с.
72. Жуковський А. Українська Центральна Рада. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина* / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові.– Париж, Нью-Йорк, 1980. Т.9: Перевидання в Україні. Львів, 2000. С. 3402–3404.
73. Збараський С. Крути. У 40 річчя Великого Чину 29-го січня 1918. 29 січня 1968. Мюнхен; Нью-Йорк; Шлях Молоді, 104 с.
74. Іванченко Р. Центральна Рада: апофеоз і драма теорії і практики. *Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено: статті. Нариси. Роздуми*. Київ: Укр. письменник, 2005. С. 212–224.
75. Кармазіна М. С. Ідея державності в українській політичній думці (кінець XIX – початок XX ст.) Київ, 1998. 351 с.
76. Корольов Г. О. Ідея автономізму в уявленнях діячів та сучасників доби Центральної Ради. *Проблема вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. Вип. 7. Київ, 2012. С. 126–147.
77. Крупіна О. В. Сучасні та традиційні технології викладання на уроках історії, як комплекс засобів сприйняття інформації здобувачів освіти. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін*: матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції / упоряд. Г. Г. Яковенко. Харків, 2020. 138 с.
78. Ладиченко Т. Нові підходи до навчання історії в середніх загальноосвітніх закладах України в умовах російсько– української війни. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.). Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2023. 305 с.

79. Михайлюк В. Сучасні технології у викладанні історії в школі: теоретичні засади студентської педагогічної практики. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 1, No. 3, 2022. P.120-130.
80. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття Київ: Український письменник, 1993. 413 с.
81. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
82. Пометун О.І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. Київ, 2007. № 6.
83. Реєнт О. П. З'їзд поневолених народів 1917 Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 3. 672 с.
84. Третій Універсал Української Центральної Ради Державний. *Центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали* / під ред. Л. Винара і Н. Пазуняк. – Філадельфія; Київ; Вашингтон: Фондація ім. С. Петлюри в США, видво. «Веселка», 1993. 494 с.
85. Турченко Ф. Україна – повернення історії. Генеза сучасного підручника. Київ: Генеза, 2016. 104 с.
86. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917-1920. Т. 1. Відень П, 1921. 192 с.
87. Афонін О., Касьянов Г., Харламова Т. Навчальне книговидання в Україні: пропозиція змін. Аналітична записка. Київ, 2014. 14 с.
88. Полянський П. Про Українсько-польську комісію експертів з удосконалення змісту шкільних підручників з історії та географії. УІЖ. 1999. № 1. С. 151–153.
89. Селищева І. Розвиток історичної освіти в Україні у перехідний період (кінець 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст). *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VI (66). 2018 Maj. Issue 162. С. 50– 53.
90. Закур А. І. Навчальна література в історії кінця 80-х-90-ті рр. ХХ ст.: історіографічний аналіз : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2002. 184 с.

- 91.Томаченко О. Політика України у галузі шкільної історичної освіти (1991-2009 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Луцьк, 2015. 285 с.
- 92.Вітчизняна історія в школах і вузах України: останнє десятиріччя. Збірник матеріалів семінару Київського проекту інституту Кеннана та Інститут історії України НАН України. 3 жовтня 2002 р. Київ, 2002. 32 с.
- 93.Гуманітарна освіта в Україні. Семінар (Київ, 18 грудня 2001). Інститут Кеннана. 34 с.
- 94.Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні: Матеріали III Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України (Київ, 18 жовтня 2008 року). Київ, 2009. 29 с.

Матеріали засобів масової інформації

- 95.Лист МОН від 04.04.2022 № 1/3872-22 Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-metodichnirekomendaciyi-persha-psiholoqichna-dopomoga-algoritm-dij> (дата звернення 05.09.2023).
- 96.Soft skills: чому ці навички такі важливі сьогодні URL: <https://jobs.innovecs.com/uk/blog/soft-skills-vazhlyvi-syogodni/>
- 97.Що таке софт скілз і навіщо їх потрібно розвивати. URL:www.google.com/search?q=софт+скілз+в+освіті (дата звернення 18.09.2023).
- 98.Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022-2023 навчальному році. *Історія в рідній школі*. Науково –методичний журнал. № 4–6, 2022 с. 2–33 (дата звернення 18.010.2023).
- 99.Каплюк К. Автор нового підручника з історії України: Більшість рекомендацій Міносвіти стосувалися іміджу Росії / К. Кап Режим доступу : <http://pravda.com.ua/articles/> (дата звернення 18.08.2023).

100. Українське Вільне Козацтво. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Українське Вільне Козацтво](https://uk.wikipedia.org/wiki/Українське_Вільне_Козацтво). (дата звернення 18.08.2023).
101. Каплюк К. Автор нового підручника з історії України: Більшість рекомендацій Міносвіти стосувалися іміджу Росії URL: <http://pravda.com.ua/articles/> (дата звернення: 18.10.2023).
102. З цього навчального року старшокласники навчатимуться за новими програмами з історії України. URL: [http://www.memory.gov.ua/news/ztsogo-navchalnogo-roku-starshoklasniki-navchatimutsya-za-novimi-programa mi-z-istorii-ukraini](http://www.memory.gov.ua/news/ztsogo-navchalnogo-roku-starshoklasniki-navchatimutsya-za-novimi-programa-mi-z-istorii-ukraini) (дата звернення: 18.09.2023).
103. Завдання тесту Зовнішнього незалежного оцінювання 2018 року з історії України 2023. URL: https://zno.osvita.ua/ukraine-history/tag-rochatok_ukrayinskoji_revolyuciji/ (дата звернення 18.09.2023).
104. Завдання тесту Зовнішнього незалежного оцінювання 2018 року з історії України. Додаткова сесія. – 2018. URL: <https://testportal.gov.ua/istoriya-ukrayiny-2018/> (дата звернення 18.08.2023).
105. Завдання тесту Зовнішнього незалежного оцінювання 2019 року з історії України. Додаткова сесія. – 2019. URL: <https://testportal.gov.ua/istoriya-ukrayiny-2019/> 151 (дата звернення 18.08.2023).
106. Завдання тесту Зовнішнього незалежного оцінювання 2020 року з історії України. Додаткова сесія. – 2020. URL: <https://testportal.gov.ua/istoriya-ukrayiny-2020/> (дата звернення 18.08.2023).
107. Завдання тесту Зовнішнього незалежного оцінювання 2021 року з історії України. Додаткова сесія. – 2021. URL: <https://testportal.gov.ua/istoriya-ukrayiny-2021-2/> (дата звернення 18.08.2023).
108. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради, 2017. (№ 38-39). С. 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text> (дата звернення 18.08.2023).
109. Ставлення населення України до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. 20 листопада 2013.

- URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-naselennya-ukraini-do-zovnishno-go-nezalezhnogootsinyuvannya-zno> (дата звернення 18.08.2023).
110. Із програми ЗНО зникли твори про Голодомор. URL: https://zaxid.net/iz_programi_zno_znikli_tvori_pro_golodomor__istorik_n124_3575 (дата звернення 18.07.2023).
111. Каплюк К. «Автор нового підручника з історії України: Більшість рекомендацій Міносвіти стосувалася іміджу Росії». Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/08/26/5333553/> (дата звернення 18.09.2023).
112. Каплюк К. Переписана історія України. Версія епохи Дмитра Табачника. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2010/08/26/5332444/> (дата звернення 04.09.2023).
113. Львівські школярі вивчатимуть не урізану Табачником історію. Тиждень. URL: <http://tyzhden.ua/News/20168> (дата звернення 18.05.2019).
114. Мисан В. Як ми вчилися вчити історію: особисті нотатки педагога про перше десятиліття шкільної історичної освіти у незалежній Україні. 200 Україна модерна. URL: <http://uamoderna.com/event/mysan-historyeducation-ukraine> (дата звернення 04.10.2023).
115. Наказ Міністерства освіти і науки України м. Київ від 21 лютого 2019 р. № 236 Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>. (дата звернення 04.09.2023).
116. Педагоги об'яснили, чому из учебника по истории исключили оранжевую революцию. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1108417-pedagogi-obyasnili-pochemu-iz-uchebnika-po-istorii-isklyuchili-oranzhevuyu-revoluciyu> (дата звернення 18.09.2023).
117. Поіменне голосування про проект Постанови про відзначення подвигу героїв бою під Крутами (№2075). URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_arh_golos?g_id=115007&n_skl=7 (дата звернення 04.10.2023).

118. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення подвигу героїв бою під Крутами». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/261-18> (дата звернення 04.10.2023).
119. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення подвигу героїв бою під Крутами». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/261-18> (дата звернення 04.10.2023).
120. Роман про Голодомор викинули зі шкільної програми літератури. URL: https://zaxid.net/roman_pro_golodomor_vikinuli_zi_shkilnoyi_programi_literaturi_n1121844 (дата звернення 18.09.2023).
121. С. Бандеру і Р. Шухевича вилучили із завдань зовнішнього тестування з історії України. URL: <http://www.osvita.org.ua/news/68804.html> (дата звернення: 05.09.2023).
122. Скуба В. Ковпак замість Шухевича. День. 2010. № 155. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/kovpak-zamist-shuhevicha> (дата звернення 10.09.2023).
123. Табачник: В учебниках переписали разделы об оранжевой революции и ОУН-УПА. URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/1195337-tabachnik-v-uchebnikah-perepisali-razdely-ob-oranzhevojrevolyucii-i-oun-upa> (дата звернення 18.07.2023).
124. У Донецьку зібралися змінювати історію. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2009/09/24/4202189/> (дата звернення 04.07.2023).
125. У підручнику Табачника Бандера – колабораціоніст. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/06/100607_tabachnyk_history_is (дата звернення: 18.09.2023).
126. Україна й Росія розроблять спільні посібники для вчителів історії – Табачник. URL: <http://newzz.in.ua/main/1148843152-ukrayina-j-rosiyarozyoblyat-spilni-posibniki-dlya-vchiteliv-istoriyi-tabachnik.html>(дата звернення: 23.07.2023).

127. Шкільна історія очима істориків-науковців: матеріали Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України. Київ, 2008. URL: <http://www.memory.gov.ua:8080/ua/479.htm> (дата звернення 10.05.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Витяг з навчальної програми з курсу «Історія України. Всесвітня історія»

Розділ 2. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ, РОЗПАД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ПОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ – УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІК	
<i>У результаті навчально-пізнавальної діяльності учні/учениці зможуть:</i>	<i>Зміст навчально-пізнавальної діяльності</i>
<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дати утворення УЦР, проголошення УНР і державної незалежності УНР, бою під Крутами, утворення Кримської Народної Республіки. <p>Розуміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – зміст понять: «автономісти», «курултай», «національно-культурна автономія», «меджліс», «самостійники», «універсал», «червоний терор»; – передумови постановня національної держави – Української Народної Республіки; – вплив світових подій на внутрішньоукраїнські процеси; – передумови, характер і наслідки війни більшовицької Росії проти УНР. <p>Уміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити хронологічні межі Української революції та синхронізувати історичні події в різних регіонах України, в Росії, Європі; 	<p>Причини та рушійні сили Української революції. Українська Центральна Рада (УЦР). Всеукраїнський національний конгрес. Українізація в російській армії. Вільне козацтво. Відносини УЦР із Тимчасовим урядом. I та II Універсали. Генеральний Секретаріат. Збройний виступ самостійників. З'їзд поневолених народів Росії як передвісник розпаду Російської імперії. Прихід до влади більшовиків у Росії: позиція УЦР. III Універсал. Внутрішня та зовнішня політика УЦР після проголошення Української</p>

<ul style="list-style-type: none"> – використовувати карту як джерело інформації про події Української революції та першої російсько-української війни; – порівняти політичні програми українських партій періоду революції, визначити причини і характер виявлених розбіжностей, наслідки боротьби політичних партій за впливи на населення України; – узагальнити зміст Універсалів УЦР, визначити положення, включення яких диктували тогочасна політична ситуація або/і політичні погляди більшості членів УЦР; причини і наслідки укладення УНР Берестейського мирного договору; – визначити здобутки і прорахунки УЦР у державотворчому процесі, обґрунтувати висловлені судження; – аргументовано оцінювати діяльність визначних особистостей (Володимир Винниченко, Євген Чикаленко, Микола Міхновський, Михайло Грушевський, Номан Челебіджіхан, Петро Болбочан, Сергій Єфремов). 	<p>Народної Республіки (УНР). Кримськотатарський національний рух. Курултай і Кримська Народна Республіка.</p> <p>Проголошення в Харкові більшовицької влади та маріонеткової квазідержави УНР (Радянської/Советської).</p> <p>Початок і перебіг першої російсько-української війни. Бій під Крутами.</p> <p>IV Універсал: проголошення державної незалежності УНР.</p> <p>Мирний договір УНР із Центральними державами. Вигнання більшовиків із території УНР. Похід Петра Болбочана на Крим.</p> <p>Державотворча діяльність УЦР взимку-навесні 1918 р.</p> <p>Формування української громадянської нації. Закон УНР «Про національно-персональну автономію».</p> <p>Конституція УНР.</p>
---	---

Орієнтовні теми для практичних занять.

- Місця пам'яті Української революції та боротьби за незалежність 1917 – початку 1920-х рр. у рідному населеному пункті.
- Повстанський рух в Україні 1920–1921 рр.: ідейні основи, практика.

<p>– «Червоний імперіалізм» у більшовицькій пропаганді в умовах збройної експансії РСФРР в Україну. – Сергій Мазлах, Василь Шахрай «До хвилі (Що діється на Україні і з Україною?)»: чому памфлет українських націонал-комуністів був заборонений аж до розвалу СРСР?</p> <p>– Постать Володимира (Зєєва) Жаботинського як уособлення єврейсько-української співпраці. Орієнтовні теми для навчальних проєктів.</p> <p>– Студії боротьби за незалежність: від ідеї автономії до самостійності (початок кейсу «Як трансформувався український визвольний рух у ХХ столітті?»); рекомендується доповнювати впродовж 10–11 класів, завершити після теми «Розвиток України як незалежної держави»).</p> <p>– Історія рідного краю в контексті загальноукраїнських подій 1917–1921 рр. Орієнтовні теми для написання есе.</p> <p>– Тернистий шлях Галицької армії.</p> <p>– Без соборності немає незалежності.</p> <p>– Уроки Української революції та боротьби за державність у 1917 – на початку 1920-х рр. – Зовнішній ворог чи/і внутрішній розбрат: як долати загрози суверенітету держави.</p>
<p>Міжпредметні зв'язки: — 10 клас. Захист України. Розділ II: Збройні Сили України на захисті України. Тема 2: Історія розвитку українського війська. Українські військові формування та участь українців у військових подіях ХХ ст. (Учень/учениця називає основні історичні етапи розвитку українського війська; називає видатних військових діячів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська). — Українська література. Позакласне читання. Володимир Сосюра «Махно»; Василь Шкляр «Чорний 77 ворон» («Залишенець»), «Маруся»</p>
Узагальнення
Тематичний контроль

Джерело: Навчальна програма з курсу «Історія України. Всесвітня історія» з сайту МОН. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>

Додаток Б

Уривок з Історія України (рівень стандарту) підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія Київ : Літера ЛТД, 2018. 256 с.

← Народне віче на Софійській площі в Києві. 1 квітня (19 березня) 1917 р.

» Висловіть припущення, чому українську маніфестацію називають кульмінаційним моментом відродження національно-визвольного руху. Наведіть аргументи на підтвердження поширеної за тих часів думки, що «скоро за вільну Україну до бою вже мільйони поборників стануть».

В Україні звістку про падіння самодержавства зустріли радісно. Були великі сподівання на те, що нова влада виведе країну з війни, розв'яже національне питання, дасть селянам землю й полегшить матеріальне становище робітників.

17 (4) березня було засновано **Київську губернську раду об'єднаних громадських організацій**, яка діяла від імені Тимчасового уряду й вважалася найвищим представницьким органом місцевої влади. Вона складалася з представників Земського союзу, Союзу міст, Воєнно-промислового комітету, Біржового комітету, губернської, міської та повітових управ, кооперативних організацій тощо. Водночас у великих містах України створено ради робітничих і солдатських депутатів.

Товариство українських поступовців (ТУП), українські соціал-демократи та інші громадські й політичні організації, керуючись інструкцією Тимчасового уряду щодо місцевих рад об'єднаних громадських організацій, 17 (4) березня 1917 р. заснували раду на губернського, а всеукраїнського масштабу – **Українську Центральну Раду (УЦР)**.

Революція швидко охопила всю Україну. **1 квітня (19 березня) Центральна Рада** влаштувала в Києві маніфестацію патріотичних сил, яка почалася з урочистої ходи. У ній взяли участь майже 100 тис. осіб, з-поміж яких – десятки тисяч українських вояків. Хо́да завершилася всенародним віче на Софійській площі біля пам'ятника Богданові Хмельницькому. На вічі пролунали вимоги до Тимчасового уряду: ухвалення декларації про українську автономію; призначення на посади губернських і повітових комісарів людей, які володіють українською мовою; запровадження її в державному апараті, судах і школах; невідкладне скликання Установчих зборів. Віче рекомендувало Центральній Раді

→ Будинок Педагогічного музею, у якому містилася Українська Центральна Рада. Початок 20 ст.

Зміст підручника Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту)/
Гісем О. В. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 256 с.

Зміст

Передмова	3	§ 17. Українська Центральна Рада (УЦР). Проголошення Української Народної Республіки (УНР)	43
Вступ. Переддень світової війни	4	§ 18. Перша війна радянської Росії проти України	46
Розділ 1. Перша світова війна		§ 19. Брестський мир. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського	49
§ 1. Причини й привід Першої світової війни	6	§ 20. Революції 1917—1919 рр. Утворення національних держав у Центрально-Східній Європі	53
§ 2. Доля солдата на війні	9	§ 21. Директорія УНР. Друга війна радянської Росії проти УНР	62
§ 3. Зброя Першої світової війни	11	§ 22. Західноукраїнська Народна Республіка	67
§ 4. Бойові дії в 1914 р. Провал німецького «бліцкригу»	13	§ 23. Боротьба за владу в Україні в другій половині 1919 — на початку 1920 р.	70
§ 5. Военні кампанії і події 1915— 1916 рр.	15	§ 24. Радянсько-польська війна і Україна. Завершення боротьби за владу в Україні	75
§ 6. Війна на морі. Підводна війна	17		
§ 7. Тил у роки Першої світової війни. Пропаганда	19	Розділ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією й авторитаризмом	
§ 8. Україна в планах воюючих держав. Бойові дії на території України в роки Першої світової війни	21	§ 25. Паризька мирна конференція. Версальський мирний договір	80
§ 9. Перша світова війна та українські політичні сили	23	§ 26. Мирні договори із союзниками Німеччини	82
§ 10. Українські січові стрільці (УСС)	25	§ 27. «Українське питання» на Паризькій мирній конференції	84
§ 11. Політика Російської імперії на українських землях у роки Першої світової війни	27	§ 28. Вашингтонська конференція. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин	86
§ 12. Політика Австро-Угорщини на українських землях у роки Першої світової війни	30	§ 29. Ліга Націй	88
§ 13. Военні кампанії і події 1917— 1918 рр.	32	§ 30. Закріплення розподілу українських земель. Створення СРСР	90
§ 14. Комп'єнське перемир'я. Підсумки Першої світової війни	34	§ 31. Спроби перегляду повоєнних договорів у 1920-х рр. Становлення нової системи колективної безпеки	92
Розділ 2. Соціальні й національні революції в Європі. Українська революція		§ 32. Епоха «проспериті» в США	94
§ 15. Російська революція 1917 р.	38	§ 33. Велика Британія та Франція у 1920-ті рр.	96
§ 16. Громадянська війна на землях колишньої Російської імперії	40	§ 34. Веймарська республіка в Німеччині	100

Додаток Г

Джерело з Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Пометун О. І., Гупан Н. М. Київ : УОВЦ «Оріон», 2018. 256 с

З резолюції Всеукраїнського національного конгресу

З'їзд вважає, що тільки національно-територіальна автономія України забезпечить потреби нашого народу і всіх інших народностей, які живуть на українській землі. Єдиною формою державного устрою З'їзд вважає федеративну демократичну республіку російську, а одним з головних принципів української автономії — забезпечення прав національних меншостей, які живуть в Україні... З'їзд вважає, що до скликання російських Установчих Зборів прихильники нового ладу в Україні не можуть бути пасивними, в порозумінні з меншими народностями України вони мають творити підстави її автономного життя... З'їзд, йдучи назустріч бажанням Тимчасового Правительства щодо об'єднання громадських сил, визнає негайною потребою організацію Краєвої Ради з представників українських країв і міст, народностей і верств.

Додаток Д

Завдання у кінці параграфу в Історії України: підручник для 10-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Хлібовська Г. М., Наумчук О. В., Бурнейко І., Крижановська М. Є. Тернопіль, 2018. 280 с.

Підсумуйте свої знання

1. Запам'ятайте дати і події, пов'язані з ними:
  - **10 (23) червня 1917 рік** — оприлюднено Перший Універсал;
  - **15 (28) червня 1917 рік** — створено Генеральний секретаріат;
  - **3 (16) липня 1917 р.** — проголошено Другий Універсал;
  - **4–5 (17–18) липня 1917 рік** — відбувся збройний виступ самостійників;
  - **4 (17) серпня 1917 рік** — оприлюднено «Тимчасову інструкцію»;
  - **26–30 серпня 1917 рік** — відбувся корніловський заколот.
2. Поясніть значення понять: *універсал*, *Генеральний секретаріат (ГС)*.
3. Дайте обґрунтовану оцінку відносин Тимчасового уряду й Центральної Ради.
4. Порівняйте Перший та Другий Універсали за таким планом: а) відносини України та Росії, б) правове становище етнічних меншин, в) реакція на Універсали.

План-конспект уроку з навчального предмета «Історія України»

Урок

Дата: 10 клас

Тема: Початок Української революції. Утворення Української Центральної Ради (УЦР). Михайло Грушевський

Мета:

навчальна:

- охарактеризувати історичні умови, які стали причинами початку Української революції / **інформаційна, логічна;**
- проаналізувати розвиток українського національного руху на початковому етапі революції / **інформаційна, логічна**
- визначити особливості складу Центральної Ради та її політичної програми / **інформаційна**
- ознайомити з видатними особами цього періоду; / **інформаційна;**
- сформуванню поняття в учнів про основні терміни і дати; / **інформаційна.**

розвивальна:

- розвивати вміння в учнів працювати з інтернет - ресурсами та іншими джерелами інформації / **логічна, просторова;**
- розвивати вміння аналізувати, синтезувати і систематизувати матеріал / **логічна;**
- розвивати вміння висловлювати своє ставлення, думку / **мовленнєва; аксіологічна.**

виховна:

- формування колективістської спрямованості особистості (на основі роботи в парах); / **комунікативна**

- формування комунікативної компетентності, шляхом усних відповідей (на основі прийомів «Мозковий штурм») / **мовленнєва;**
- формування інтересу до історії на основі історичних подій (на основі подій утворення УЦР) / **особиста;**
- формування почуття відповідальності за збереження української державності (на основі розповіді про ідеї державного будівництва новоутворених партій) / **громадянська;**
- формування цифрової компетентності (на основі вміння працювати з комп'ютерними технологіями, а саме ігровими методами засвоєння матеріалу) / **цифрова;**
- формування в учнів навичків самоосвіти (на основі домашнього завдання, яке ґрунтується на самостійному вивченні) / **особиста**
- формування почуття патріотизму, готовності захищати нашу Батьківщину та її незалежність і в наш час (на основі розповіді про рушійні сили Української революції) / **громадянська, особиста.**
- формування особистості, яка визначає незалежність як внутрішню рису характеру та активно долучається до сприяння розвитку суспільства через свідоме прийняття власних рішень та виявлення активного громадянського ставлення (на прикладі політичних програм політичних партій та ролі суспільства у цих програмах) // **громадянська.**

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами інтерактивних технологій.

Обладнання: ТЗН, підручник Історія України (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. – Київ : Літера ЛТД, 2018. – 304 с.

План уроку:

1. Лютнева революція в Росії
2. Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917- 1921рр.

3. Утворення Центральної Ради та місцевих рад робітничих і солдатських депутатів.
4. Українські громадські організації та політичні партії, їх ідеї державного будівництва.

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний етап	Добрий день, діти, як ваші справи? Сподіваюсь, ви всі в хорошому настрої і готові плідно працювати! Черговий учень звітує про присутність учнів.		
3 хв	II. Мотиваційний етап		Робота з історичним документом Із пророцтва Серафима Саровського (перша третина 19 ст.) ... Ріки крові проллються. До народження антихриста пройде велика тривала війна і страшна революція в росії ...кровопролиття буду найжахливіше: бунт разінський, пугачовський, Французька революція – ніщо порівняно з тим, що буде в росії. Відбудеться загибель безлічі вірних	Логічна, Простор..

		Оголошення теми, мети та проблемного питання уроку: «Чи можна стверджувати, що події 1917 року в Україні мали характер національно - демократичної революції?».	вітчизні людей; пограбування церковного майна та монастирів. Як ви вважаєте про які сторичні події йдеться в пророцтві? (Про лютневу революцію)	
2 хв	III. Актуалізаційний етап		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи? 3. Вправа «Асоціативний куц» (всі учні) З чим у вас асоціюється поняття «Революція»?	Інформац., Логічна, Аксіолог..
30 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу		1. Лютнева революція в Росії: Переглянувши відео фрагмент https://www.youtube.com/watch?v=57w-3jSEB8o по парах надайте відповідь на наступні запитання: (пари обираються шляхом рандомайзеру):	Інформац., Комунікат..

			<ul style="list-style-type: none"> • Які соціальні, економічні та політичні фактори сприяли виникненню Лютневої революції? • Які були ключові моменти та поворотні точки в розвитку революційних подій? • Які були результати Лютневої революції? <p>2. Причини, рушійні сили та періодизація Української революції 1917- 1921рр.</p> <p>Працюємо з підручником на сторінці 42:</p> <div data-bbox="1288 922 1854 1327"> <p>Прочитайте уривок з історичного джерела. На його основі визначте причини Української революції. Поміркуйте, яка з них була визначальною.</p> <p>1 <i>Сучасник подій та активний учасник громадського й політичного руху Павло Христюк, якого називають літописцем революції, у «Замітках і матеріалах до історії української революції 1917–1920 рр.» так розповідає про становище українських земель у складі Російської імперії напередодні тих подій: «Тягар самодержавного режиму відчувався в Україні ще болючіше, ніж в якійсь іншій частині колишньої Росії. Тут до загального гніту долучався ще й гніт національний. Поставивши за мету здобути у війні останній клатчик "русской земли" – Галичину, царський уряд заздалегідь смакував те задоволення, яке мало дати йому майбутнє знищення всяких проявів українського національного життя на всій захопленій Московщиною території України. Змушений революцією 1905–1906 років піти на певні поступки Українцям (дозволити українську пресу, "Просвіти", клуби тощо), російський уряд весь час після того виправляв свої "помилки", чинячи різноманітні утиски українському національно-культурному рухові: закриваючи "Просвіти", викидаючи українські книжки зі шкільних і громадських бібліотек, беручи під особливий цензурний догляд недобиту українську пресу. Одне до самої війни не вдалося йому повністю "виправити" своїх помилок. Український національно-культурний рух не припинявся. Війна цілком розв'язувала урядові руки в боротьбі з українським національним рухом. Користуючись обставинами війни, уряд узв'язав до цинічного знищення всяких проявів українського "сепаратизму", розуміючи під останнім усю українську культуру, у тому числі й мову.</i></p> <p>Безглузді репресії викликали незадоволення проти уряду навіть у напісвідомих українських масах, не кажучи вже про національно свідоме робітництво та інтелігенцію».</p> </div>
--	--	--	---

		<p>Розповідь учителя про причини, рушійні сили та періодизацію Української революції 1917- 1921рр.</p> <p>3. Утворення Центральної Ради та місцевих рад робітничих і солдатських депутатів.</p> <p>Розповідь учителя про те, як і коли відбулося утворення Центральної Ради в Києві, хто брав участь у цьому процесі, та яка була роль Михайла Грушевського; які обставини сприяли утворенню місцевих рад робітничих і солдатських депутатів в різних регіонах України та функції цих органів влади, їхні завдання та вплив на подальші події в історії України.</p>	<p>Робота з терміном:</p>	<p>Інформац. Громадянс..</p> <p>Інформац., Громадян..</p>
--	--	---	---------------------------	---

			<p>ЗАБВАЖТЕ</p> <p>Українська Центральна Рада (УЦР) – громадсько-політична організація, заснована для керівництва українським національним рухом. На Всеукраїнському національному конгресі (19–21 (6–8) квітня 1917 р.) була перетворена на національну представницьку організацію. Після Другого Універсалу (16 (3) липня 1917 р.) до її складу ввійшли представники національних меншин. Від початку УЦР очолював М. Грушевський. Під час Української революції УЦР взяла на себе функції національного парламенту. Після Четвертого Універсалу (22 (9) січня 1918 р.) стала найвищою законодавчою владою в суверенній Українській Народній Республіці. Припинила існування внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р.</p> <p>Робота з qr-code. Відскануйте код та перегляньте відео фрагмент про М. Грушевського.</p> 	<p>Просторова Цифрова</p> <p>Інформац., Логічна..</p>
--	--	--	---	---

4. Українські громадські організації та політичні партії, їх ідеї державного будівництва.

Робота з таблицею» Українські політичні партії» Використовуючи текст підручника, ст.46-47, заповнити пропуски в таблиці:

Українські політичні партії		
Назва	Лідери	Програмові засади
Українська партія соціалістів-революціонерів (українські есери) — УПСР	М. Грушевський, В. Голубович, М. Ковалевський, П. Христюк	
	В. Винниченко, І. Мазепа, С. Петлюра, М. Порш	<ul style="list-style-type: none"> • Демократичні перетворення; • соціалістичні перетворення; • автономія України у складі Російської федерації
Українська партія соціалістів-федералістів (українські есефи) — УПСФ		<ul style="list-style-type: none"> • Реформування господарства; • аграрна реформа; • збереження приватної власності; • республіканська форма правління; • автономія України у складі федеративної Росії
	В. Липинський, брати Шемети	<ul style="list-style-type: none"> • Збереження приватної власності і хуторянського селянського господарства; • автономія України; • не відкидали й питання про незалежну Українську державу
Українська народна партія — УНП	М. Міхновський, брати Макаренки, І. Липа, О. Андрієвський	

Метод «Сенкан»:
Створення сенкану по групам:

Логічна
Інформац.,
Аксіологічна

6 хв

V. Систематизація знань

			Перша група - Початок Української революції; Друга – УНР; Третя група – М. Грушевський.	
3 хв	VI. Висновки		Метод «Мозковий штурм» Відповідь на проблемне питання: «Чи можна стверджувати, що події 1917 року в Україні мали характер національно - демократичної революції?»».	Мовленнєва Логічна
1 хв	VII. Домашнє завдання	1. Опрацювати параграф № 9-10 підручника. 2. Пройдіть невелику гру на перевірку знань: https://www.flippity.net/vb.php?k=19e9v0KMXdNLa3T059ObmDR2in_GVTUbMJoeLiiIWE10		Цифрова Особиста